BTNG-RBHC, XX, 1989, 1-2, pp. 181-221

DE LIBERALE PARTIJ EN DE SCHOOLKWESTIE. DE ROL VAN HET CONGRES VAN 1932.

DOOR

JEFFREY TYSSENS

Licentiaat Geschiedenis - VUB
Bijzonder Licentiaat Internationaal en Europees Recht - VUB
Aspirant van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

INLEIDING

De schoolpolitieke profilering van de liberale partij in het interbellum vormt een lacune in de historiografie van de Belgische politiek. Onze licentieverhandeling over levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie tijdens de periode 1918-1932 ligt aan de basis van dit artikel, dat een gedeeltelijke opvulling van deze leemte moet vormen.[1] De sociaal-economische politiek van de liberale partij primeerde op de levensbeschouwelijke visie en gaf direct aanleiding tot de wens van een leidend deel van de liberale partij om een duurzame regeringscoalitie met de katholieke partij te vormen tegen het socialisme.[2] Dit moest noodzakelijkerwijze gevolgen hebben voor de houding van de liberalen in de schoolkwestie. Het is het opzet

1. J. TYSSENS, Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie, 1918-1932. Onuitgegeven licentieverhandeling VUB, 1987, XX + 343 p. Dit artikel werd geschreven vóór het verschijnen van A. VERHULST & H. HASQUIN (eds.) *Het liberalisme in België: tweehonderd jaar geschiedenis*, Brussel, 1989.
2. E. WITTE & J. CRAEYBECKX, *Politieke geschiedenis van België sinds 1830. Spanningen in een burgerlijke democratie*, Antwerpen, 1981, pp. 212-213.

van dit artikel aan te tonen hoe het schoolpolitieke debat binnen de liberale partij evolueerde en hoezeer deze kwestie een fundamentele factor van verdeeldheid vormde. Een eerste hoofdstuk geeft een schets van de tot dusver nauwelijks bestudeerde problematiek van het Belgisch liberalisme in het interbellum. Het tweede en derde hoofdstuk geven weer hoe in dat kader de interne tweespalt rond de schoolpolitiek ontwikkelde en op welke wijze de gematigden tijdens het liberaal congres van 1932 de groeiende radicalisering wisten af te remmen. Het vierde hoofdstuk tenslotte toont aan welke gevolgen dat had voor de regeringsdeelname van de liberale partij na de verkiezingen van het najaar van 1932.

1. HET BELGISCH LIBERALISME TIJDENS HET INTERBELLUM

De historische verkiezingsnederlaag van 1884 had het Belgisch liberalisme voor decennia in een diepe crisis gedompeld. De interne tegenstellingen betreffende de uitbreiding van het stemrecht, de sociale rol van de staat en de verdere wenselijkheid van een uitgesproken antiklerikale politiek waren groter dan ooit. De liberale partij splitste in een doctrinaire en een progressistische groep.[3] Jarenlang zouden toenaderingspogingen worden ondernomen, die pas na de eeuwwisseling, onder impuls van jongere elementen als Paul Hymans,[4] enig succes zouden hebben. Men slaagde er eerst in om alle tendensen samen te brengen rond een gemeenschappelijk programma voor de parlementsgroep. Vervolgens werden de verscheidene fracties verenigd onder de Landsraad der Liberale Partij. De meest radicale figuren stapten over naar de BWP.[5] Dit proces van hereniging zou pas na de eerste wereldoorlog worden voltooid, wanneer ook de laatste splitsingen in de lokale groepen werden

---

3. H. VAN LEYNSEELE & J. GARSOU, *Frère-Orban. Le crépuscule. 1878-1896*, Brussel, 1953, pp. 103-105.

4. Paul Hymans (1865-1941), de latere minister van Buitenlandse Zaken, was dan een jong doctrinair liberaal. Hymans was hoogleraar aan de ULB en werd in 1900 verkozen als volksvertegenwoordiger voor Brussel, cfr. R. FENAUX, *Paul Hymans, un homme, un temps (1865-1941)*, Brussel, 1946, 507 p.; C.H. HOEJER, *Le régime parlementaire belge de 1918 à 1940*, Brussel-Uppsala, 1969, p. 35.

5. P. HYMANS, *Pages libérales*, Brussel, 1936, p. 28, p. 102; T. LUYCKX & M. PLATEL, *Politieke Geschiedenis van België*, Antwerpen, 1985, I, p. 234.

opgeheven.[6] De toenadering tussen beide vleugels had vanzelfsprekend ook ideologische aspecten. De doctrinaire liberalen verlieten vanaf de eeuwwisseling het klassieke liberalisme van de Manchesterschool en ondergingen langzaam enige invloed van het internationaal aan belang winnende sociaal-liberalisme.[7] Zonder daarom sociaal-progressieven te worden, aanvaardden de doctrinairen, stap voor stap, de idee van staatsinterventie op sociaal vlak.[8] Na de eerste wereldoorlog werd deze functie van de staat als gemeengoed beschouwd.[9] Terzelfder tijd werd ook het algemeen enkelvoudig stemrecht aanvaardbaarder of zelfs wenselijk bevonden.[10] Daarmee vielen de belangrijkste tweespalten weg binnen een liberale partij, die meer en meer in het politieke centrum kon worden gesitueerd. Daarenboven kwam ook het traditionele antiklerikalisme, met al zijn politieke implicaties, onder sterker druk te staan. Na de nederlaag bij de verkiezingen van 1912 werd kartelvorming met de socialisten op basis van een antiklerikaal programma voortaan uitgesloten, alleszins door de doctrinairen.[11]

De eerste wereldoorlog sloot de 19de eeuw, eeuw van het liberalisme, definitief af en opende een periode, waarin de meest

---

6. Het gaat om de hereniging van de Association Libérale en de Ligue Libérale van Brussel in de loop van 1919. De Ligue was een doctrinaire afscheuring van de Association, cfr. H. VAN LEYNSEELE & J. GARSOU, op.cit., p. 103; P. Hymans, op.cit., p. 80; *Étoile Belge*, 4 oktober 1919, p. 2; 8 oktober 1919, p. 2; brief Foucart aan Hymans 21 februari 1920, Algemeen Rijksarchief (ARA), papieren Paul Hymans, 316.

7. M. FREEDEN, *The New Liberalism. An Ideology of Social Reform*, Oxford, 1978, pp. 1-24; J.B. MUELLER, *Liberalismus und Demokratie. Studien zum Verhältnis von Politik und Wirtschaft im Liberalismus*, Stuttgart, 1978, pp. 186-232. De penalist en socioloog Adolphe Prins (1845-1919), de socioloog en latere minister Ernest Mahaim (1865-1938) en vooral de invloedrijke socioloog Emile Waxweiler (1867-1916), de eerste directeur van het Institut de Sociologie van de ULB en oprichter-voorzitter van de 'Société libérale pour l'étude des sciences et des œuvres sociales,' leverden de wetenschappelijke grondslag voor het sociaal-liberalisme in België, cfr. P. HYMANS, op.cit., p. 136; P. DE BIE, *La sociologie d'Emile Waxweiler*, Brussel, 1974, pp. 13-20.

8. E. VAN DEN BERGHE, *Albert Devèze*, Brussel, 1935, p. 137; A. DEVÈZE, *Aujourd'hui: Étude pour l'Après-Guerre Économique*, Nancy, Paris, Strasbourg, 1919, p. 321 e.s.

9. P. HYMANS, op.cit., p. 136; C. H. HOEJER, op.cit., pp. 47-48.

10. P. HYMANS, Le parti libéral et le suffrage universel, *Revue de Belgique*, 1911, pp. 807-812.

11. P. HYMANS, Vandervelde et le socialisme belge, *Le Flambeau*, januari 1939, p. 4.

fundamentele principes van dat liberalisme ernstig werden bedreigd. Zowel de Russische revolutie, die aan de basis lag van de eerste socialistische staat, als de groei van fasciserende stromingen en regimes vormden directe aanvallen op het liberale systeem. Deze ontwikkelingen leidden in de burgerlijke strata voornamelijk tot een sterk antisocialisme, permanent gevoed door de angst voor het bolsjewisme. Dit had ook een invloed op de Belgische liberale partij en tekende manifest haar nieuwe visie op haar specifieke rol binnen het politieke bestel.

De liberalen hadden aan de vooravond van de eerste wereldoorlog de strijd van de socialisten voor algemeen enkelvoudig stemrecht gesteund. De eerste parlementsverkiezingen volgens dit systeem in november 1919 brachten de grote doorbraak voor de BWP maar betekenden een ontgoocheling voor de liberalen. De liberale partij verloor verscheidene zetels, als het ware slachtoffer van de eigen wens tot democratisering. De liberale partij werd een kleine formatie, definitief verwezen naar de derde plaats. Om zich aan de nieuwe ontwikkelingen aan te passen, werden in de loop van 1919 pogingen ondernomen om de partijstructuur wat te moderniseren, maar dat leverde weinig resultaten op.[12] De liberale partij bleef gekenmerkt door een gedecentraliseerde structuur van los aan elkaar verbonden 'Associations,' die grotendeels hun eigen leven leidden en vaak eerder magere effectieven telden. De regionale structuren, zoals de provinciale federaties of de belangrijke Fédération Libérale de l'Arrondissement de Bruxelles, waren samen met de parlementaire fracties belangrijker polen van politieke profilering van de liberale mandatarissen dan het nationale organisme, de Landsraad, waarin lokale groepen, de mandatarissen en de diverse organisaties van de liberale zuil waren vertegenwoordigd.[13] Deze fragmentering van de partij – waarin de partijdiscipline niet geheel afwezig bleek, maar toch weinig drukkend was[14] – kon slechts een bijkomend element van zwakheid zijn.

---

12. C. RUDD, *The Belgian Liberal Parties: Economic Radicals and Social Conservatives*, (paper), Essex, s.d., p. 20.
13. ibidem, p. 20; E. WITTE & J. CRAEYBECKX, op.cit., p. 213; C. H. HOEJER, op.cit., p. 45.
14. Brief Cocq aan Smelten 23 oktober 1921, Archief Ligue de l'Enseignement (ALE), kartons 1921, 302.

Ondanks deze zwakke verschijning, waardoor de tegenstanders op het wegkwijnen van het Belgisch liberalisme speculeerden, zetelde de liberale partij gedurende bijna het gehele interbellum in de regering en bekleedde daar een machtspositie, die veel groter was dan de electorale aanhang kon laten vermoeden.[15] Binnen de partij bestond er, mits nuances, een vrij algemene consensus tussen alle tendensen voor wat haar participationisme betreft: 'Il est gouvernementale au premier chef,'[16] aldus het Luikse radicale boegbeeld Emile Jennissen.[17] De invulling van dit principiële participationisme werd door de radicalen echter geheel verschillend en veel minder exclusief begrepen dan door de dominante doctrinaire vleugel. De liberale partij identificeerde zichzelf met het nationale belang en voor de doctrinairen was deze profilering vooral antisocialistisch gekleurd. De rechtervleugel van de partij hanteerde voortdurend termen als 'parti de l'ordre' of 'parti national.' Dit was vooreerst gericht tegen de socialistische arbeidersbeweging, vanwege diens internationalisme en antimilitarisme, meer nog vanwege diens vermeende aanstichten van sociale wanorde en diens nefast geachte economische doelstellingen. Vervolgens werd hiermee eveneens het Vlaams nationalisme geviseerd, dat zonder meer met het activisme werd gelijkgesteld.[18] Deze concepten werden echter anders geïnterpreteerd naargelang het ging om de reactionaire en autoritaire rechtervleugel of om de gematigder doctrinairen.

Tijdens de eerste wereldoorlog hadden verscheidene liberalen zich resoluut ingeschakeld in het Belgisch nationalisme en hadden onder meer via dat kanaal de invloed van Charles Maurras ondergaan.[19] Het ging hier voornamelijk om een aantal intellectuelen en journalisten, zoals Louis Dumont-Wilden, die redacteur was bij de 'Indépendance Belge' en via de 'XXième Siècle' terecht kwam bij 'La Nation

---

15. C.J. HOEJER, op.cit., p. 314, p. 320; F. PERIN, *La démocratie enrayée. Essai sur le régime parlementaire belge de 1918 à 1958*, Brussel, 1960, p. 47.

16. Brief Jennissen aan Hymans 1 maart 1924, ARA, papieren Paul Hymans, 363.

17. Emile Jennissen (1882-1949) was sedert 1922 liberaal volksvertegenwoordiger voor Luik. Jennissen stond terecht aangeschreven als radicaal. Eveneens wallingant en federalist. Minister van Volksgezondheid in 1939.

18. WHIG (= Max-Léo Gérard), Le libéralisme, parti national, *Le Flambeau*, maart 1928, pp. 349-372; M.-L. GÉRARD, *Écrits de Quarante Années*, Brussel, 1948, p. 102.

19. E. DEFOORT, *Charles Maurras en de Action Française in België*, Brugge, Nijmegen, 1978, p. 88, pp. 220-221, pp. 314-315.

Belge' van Fernand Neuray.[20] De rechtse stroming was klein en bestond voornamelijk uit verspreide individuen zonder grote aanhang, maar kon door de gunstige banden met de pers – geenszins beperkt tot 'La Nation Belge' – geregeld standpunten naar het grote publiek brengen. Gedurende het gehele interbellum zou deze kleine groep regelmatig voor autoritaire oprispingen zorgen. Dumont-Wilden publiceerde in 1920 een studie over Maurras in 'Le Flambeau' en beoordeelde diens ideeën over orde bijzonder positief.[21] Lucien Christophe, een liberaal journalist en dichter, nam in de Antwerpse 'Matin,' in het grote debat over Maurras in 1925, de verdediging van Maurras op.[22] Jean Cattier, een Brussels advokaat, publiceerde eind 1932, begin 1933 in de conservatieve 'Gazette,' onder een motto van Maurras, een reeks artikels, die hij later gebundeld zou uitgeven onder de veelzeggende titel 'Du libéralisme intégral au libéralisme national' en waarvan duidelijk uiterst rechtse ideeën de grondslag uitmaakten.[23] Dezelfde Cattier hekelde in 1936 in 'Le Flambeau' de zogenaamde marxisering van de politieke klasse en keerde zich rechtstreeks tegen het algemeen stemrecht.[24] Al deze figuren verdedigden een concept van de ordepartij, dat neerkwam op de creatie van een nieuwe politieke formatie met 'les hommes d'ordre,' dat wil zeggen de conservatieve katholieken en de rechtervleugel van de liberale partij, in een soort partij van het 'centrum,' in de levensbeschouwelijke betekenis van de term.

De ordegedachte bij de meer gematigde doctrinairen werd niet op dergelijke wijze geformuleerd. De doctrinaire liberalen stonden niet echt onder autoritaire invloed en bleven trouw aan de vrijheidsideologie van het klassieke liberalisme. Evenzeer als de

---

20. Louis Dumont-Wilden (1875-1964) was naast journalist ook essayist en kunstcriticus. Uitgebreide literaire productie. Oprichter en co-directeur van 'Pourquois-Pas?'. Reeds in het begin van de eeuw aangetrokken tot Maurras, cfr. E. DEFOORT, op.cit., p. 45.

21. L. DUMONT-WILDEN, Les idées de Charles Maurras, *Le Flambeau*, januari 1920, pp. 1-22.

22. *Le Matin*, 11 oktober 1925, p. 1; Lucien Christophe (1891-?) was journalist voor 'Indépendance Belge' en 'Étoile Belge.' Oorlogsvrijwilliger.

23. J.G. CATTIER, *Du libéralisme intégral au libéralisme national*, Brussel, 1933, p. 32; Jean Cattier (?-?) was advokaat bij het Hof van Beroep te Brussel en had enkele juridische werken geschreven.

24. J. CATTIER, La Réforme de l'Etat, *Le Flambeau*, februari 1936, p. 152 e.s.

radicalen, zoals de jonge Marcel-Henri Jaspar[25] of de liberale studentenorganisaties,[26] verdedigden de doctrinairen resoluut het parlementarisme en de individuele vrijheid. Hymans liet zich denigrerend uit over het autoritarisme.[27] De liberale intellectuelen, zoals de ULB-hoogleraar Herbert Speyer, namen in verscheidene artikels en monografieën op theoretisch vlak de verdediging op van de parlementaire democratie.[28] Het concept van de ordepartij had bij de doctrinaire liberalen dan ook een veel minder vergaande betekenis. Zij zagen dit concept enkel als een min of meer duurzame coalitie in de regering van de behoudsgezinde elementen op antisocialistische grondslag. Max-Léo Gérard, oud-secretaris van de koning en toekomstig minister, omschreef in 1928 deze strategie tegen het socialisme als volgt: "Le parti libéral belge mentirait à sa tâche historique s'il ne s'associait – dans une 'entente cordiale' – au parti catholique pour détourner de la nation ce péril."[29] De doctrinairen gingen dus niet zover dat ze een nieuwe partij wilden vormen. Op dezelfde wijze als de conservatieve katholieken,[30] zagen deze liberalen hun partij als het centrale en drijvende element van een ordecoalitie, zoals onder meer blijkt uit een commentaar van de 'Indépendence Belge,' zowat de officieuze spreekbuis van de partijtop:

> "Au centre de ces tendances, toutes hostiles au désordre, au flamingantisme, à la dictature des primaires, et fidèle à nos institutions libres et démocratiques, se trouve le parti libéral. Ne sera-t-il pas le noyau autour duquel se

---

25. M.-H. JASPAR, Fascisme, Action française, Parlementarisme, *Le Flambeau*, februari 1924, pp. 189-207; Marcel-Henri Jaspar (1901) was liberaal volksvertegenwoordiger voor Brussel vanaf 1932 tot 1944. Minister van Vervoer 1936-1937 en minister van Volksgezondheid 1939-1940. Lid Algemene Raad Ligue de l'Enseignement. Diplomaat na de tweede Wereldoorlog.

26. De liberale studentenvereniging sloot iedereen die banden had met autoritaire organisaties uit, cfr. *L'Aurore*, 13 november 1922, p. 392.

27. P. HYMANS, *Pages libérales*, pp. 139-140.

28. H. SPEYER, *La Réforme de l'Etat en Belgique*, Brussel, Paris, 1927, 146 p.; idem, *Corporatisme ou Parlementarisme réformé?*, Brussel, Paris, 1935, 123 p.; idem, Du rôle des partis, *Le Flambeau*, februari 1939, pp. 119-145; Herbert Speyer (1870-1942), jurist en politoloog aan de ULB. Liberaal senator voor Luxemburg 1912-1925. Ondervoorzitter van de Ligue de l'Enseignement.

29. WHIG, op.cit., p. 372.

30. E. DEFOORT, op.cit., p. 172.

formera, quelque jour, non pas un parti nouveau, mais une véritable coalition nationale?"[31]

Voor beide benaderingen van de ordepartij manifesteerde zich dezelfde evidente en dwingende voorwaarde: de pacificatie van het levensbeschouwelijke conflict. Zowel de rechtse als de doctrinaire tendensen drongen dan ook vooral aan op een compromispolitiek inzake de schoolkwestie. Het is geenszins verwonderlijk dat een anders zo kritisch autoritair als Cattier de toegeeflijke schoolpolitiek van de liberalen in de regering zeer gunstig beoordeelde:

"depuis 1918, la gauche s'est affirmé beaucoup plus libérale qu'auparavent, dans le bon sens du mot, et les concessions qu'elle a faites à la droite, en matière scolaire, par exemple, ont largement prouvé sa bonne volonté. La nécessité de grouper les éléments d'ordre du pays a rapproché les deux partis à qui un siècle de prospérité et l'absence de problèmes réellement graves à résoudre avaient finalement enlevé tout autre sujet de préoccupation que leurs querelles confessionnelles."[32]

De antisocialistische gedachte van de ordepartij vroeg om het verlaten van de traditionele schoolpolitiek van het Belgisch liberalisme. De doctrinairen, die deze compromispolitiek voorstonden, kwamen op dit vlak diametraal te staan tegenover de radicale vleugel, die sterk vasthield aan die traditionele, antiklerikale schoolpolitiek en die in dat licht ook veel minder ongunstig stond tegenover een coalitie met de socialisten.[33] Men kan stellen dat deze tegenstelling tijdens het interbellum het belangrijkste element vormde van de dichotomie tussen radicalen en gematigde doctrinairen. Beide tendensen trachtten de politiek van de partij te richten naar hun opties betreffende het voornaamste aspect van de schoolkwestie tijdens het interbellum: de stellingname pro of contra de subsidiëring van het confessioneel onderwijs.

---

31. *Indépendance Belge*, 5 september 1925, p. 1.
32. J. CATTIER, op.cit., p. 18.
33. cfr. noot 16.

2. DE SCHOOLPOLITIEKE SPANNINGEN BINNEN DE LIBERALE PARTIJ IN DE JAREN TWINTIG

De liberale partij was net als de BWP tijdens de eerste wereldoorlog resoluut in de regeringen van nationale unie gestapt en ging eveneens ervan uit dat het noodzakelijk was de 'union sacrée' na de wapenstilstand verder te zetten. Geruggesteund door de leidende liberale instanties, werkten de liberale onderhandelaars te Loppem mee aan de oplossing van de twee meest acute politieke twistpunten van de vooravond van de eerste wereldoorlog: de electorale problematiek en de schoolkwestie. De eerste regering Delacroix zou zo vlug mogelijk, en zonder de normale procedure van grondwetsherziening, verkiezingen uitschrijven volgens het principe van algemeen enkelvoudig stemrecht, vooralsnog beperkt tot mannen.[34] De beleidsoptie voor wat de schoolkwestie betreft, was echter heel wat minder dynamisch. Zowel de socialistische als de liberale onderhandelaars waren ervan overtuigd dat de burger zich niet om deze problematiek bekommerde.[35] Een vergadering van liberale mandatarissen, even voor de wapenstilstand gehouden in bezet gebied, stelde dat het moment niet gunstig was voor het herzien van de schoolwet, niet in het minst omdat de machtsverhoudingen zich daartoe niet leenden.[36] De liberalen stapten bijgevolg in de regering Delacroix op basis van een status quo in schoolpolitieke aangelegenheden: zij eisten de portefeuille van Kunsten en Wetenschappen niet op en aanvaardden ten voorlopigen titel de wet van 1914, die voorzag in de subsidiëring van de werkingskosten van de vrije scholen, wat dus een niet onaanzienlijke principiële toegeving was.

Dit status quo vormde de voornaamste schoolpolitieke optie tijdens de 'union sacrée,' maar werd toch langzaam genuanceerd. Verscheidene liberalen waren er niet voor te vinden om de wet van 1914 zonder slag of stoot te aanvaarden: deze wet bepaalde immers niet alleen de subsidieregeling, maar schreef ook het moraalonderwijs in de godsdienstlessen in, waardoor de van die godsdienstles vrijgestelde kinderen geen moraalonderricht kregen. De Ligue de l'Enseignement, de vrijzinnige drukkingsgroep waarbij vele van deze

34. P. HYMANS, *Pages libérales*, pp. 122-130.
35. ibidem, p. 128.
36. P. HYMANS, *Mémoires*, Brussel, 1958, I, p. 247.

ontevreden liberalen aanleunden, noemde het aanvaarden van de subsidiëring van het vrij onderwijs een regelrechte abdicatie, maar was zich ervan bewust dat de omstandigheden niet geschikt waren om die subsidiëring af te schaffen. Het was de Ligue erom te doen voor deze voorlopig geachte toegeving de juiste pasmunt te eisen.[37] Die moest bestaan in de realisatie van een autonoom moraalonderricht in het officieel onderwijs. Nicolas Smelten, secretaris-generaal van de Ligue en zelf een liberaal, stelde daartoe een werkdocument op[38] en de volksvertegenwoordiger Maurice Féron verdedigde dit punt op het liberaal congres van juli 1919. Dit congres behandelde de onderwijsproblematiek slechts vluchtig en durfde zich niet te duidelijk achter een eisenpakket te stellen. In de gestemde motie verklaarde men voorlopig de subsidiëring vanuit de wet van 1914 te aanvaarden, mits een ernstige controle en vroeg men in gematigde termen om de inrichting van een autonome les moraal in de officiële school. Het congres was het er niet over eens geworden of dergelijke les voor alle leerlingen, dan wel enkel voor de van godsdienst vrijgestelden bedoeld was en specifieerde het karakter ervan niet.[39] De liberale partij hield zich aan het status quo en werkte niet aan een uitgelijnde schoolstrategie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de liberalen, net als de socialisten overigens, volkomen verrast werden door het goed georganiseerde katholieke offensief voor de loonsubsidiëring van het vrij lager onderwijs naar aanleiding van het wetsvoorstel Buyl rond de onderwijzerslonen. Onder zware politieke druk zwichtten socialisten en liberalen voor de katholieke eis, mits een vage belofte van Charles de Broqueville, minister van Kunsten en Wetenschappen ad interim, tegemoet te komen aan de eis betreffende de cursus niet-confessionele moraal. Albert Devèze drukte namens de liberale partij in de Kamer het ongenoegen uit over de wijze waarop deze wet werd afgedwongen en over het principe

---

37. Proces-verbaal Algemene Raad 15 juni 1919, 13 juli 1919, ALE, kartons 1919, 201.

38. L'Enseignement de la morale (N. Smelten), ALE, kartons 1919, 1202. Nicolas Smelten (1874-1962) was secretaris-generaal van de Ligue de l'Enseignement en voorzitter vanaf 1931. Schooldirecteur en vanaf 1924 inspecteur van de Brusselse stadsscholen. Lid van de liberale partij.

39. *Étoile Belge*, 28 juli 1919, p. 2; Maurice Féron (1865-1929) was liberaal volksvertegenwoordiger en vervolgens senator voor Brussel. Lid van de Algemene Raad van de Ligue de l'Enseignement.

ervan, maar de liberale partij stemde samen met de BWP de wet quasi unaniem in een sfeer van nationale unie.[40]

Dat ongenoegen werd herhaald op het liberaal congres van oktober 1920, het laatste vóór het congres van 1932. De kwestie onderwijs werd er wat uitgebreider behandeld op grond van een rapport van Fernand Cocq, Brussels volksvertegenwoordiger en ondervoorzitter van de Ligue de l'Enseignement.[41] De groeiende ontevredenheid van nogal wat liberalen betreffende de ontwikkeling van de schoolproblematiek ontlaadde zich voornamelijk tegen de socialistische minister van Kunsten en Wetenschappen Jules Destrée, die echter door vooraanstaande liberalen als Fulgence Masson, de oud-minister van oorlog, verdedigd werd om zijn bekwaamheid en loyauteit. De in 1919 aangenomen lijn werd gewoon verdergezet. Opnieuw werd het status quo bevestigd en andermaal werd aangedrongen op de realisatie van de gematigde seculariserende eisen, dat wil zeggen de nog steeds niet ingerichte les moraal en daarnaast de afschaffing van de oude omzendbrieven van Schollaert. Deze verboden de schooladministraties bij de inschrijving de ouders van hun recht op vrijstelling van godsdienst op de hoogte te stellen.[42]

De eis betreffende de les moraal werd opgenomen in de regeringsverklaring van het kabinet Carton de Wiart in november 1920.[43] De liberale kamerfractie steunde Destrée, met de regeringsverklaring in de hand, tegen conservatieve katholieken als Paul Segers, die de

---

40. R. De Groof & J. Tyssens, De partiële pacificatie van de schoolkwestie in het politiek compromisproces na de eerste wereldoorlog (1918-1919), *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1988, 2, pp. 268-295. Albert Devèze (1881-1959) was volksvertegenwoordiger voor Brussel en tijdelijk voor Verviers. Voorzitter van de Landsraad. Verscheidene malen minister van Defensie en Binnenlandse zaken.

41. Fernand Cocq (1861-1940) was liberaal volksvertegenwoordiger voor Brussel. Minister van Justitie 1931-1932. Lid van diverse onderwijsraden. Diverse functies in de Ligue de l'Enseignement.

42. Commission Politique. V. La question de l'enseignement. Rapport de M. Fernand Cocq, ARA, papieren Paul Hymans, 317; *Étoile Belge*, 19 oktober 1920, p. 2; *La Dernière Heure*, 19 october 1920. Fulgence Masson (1854-1942) was volksvertegenwoordiger voor Bergen. Minister van Oorlog 1918-1920. Minister van Justitie 1921-1925.

43. 'L'Enseignement de la morale et de l'éducation civique, prévu par les lois en vigueur et poursuivi par le cabinet précédent, contribuera à l'apaisement sans porter atteinte au sentiments religieux qui ont de si profondes racines dans le pays,' cfr. Parlementaire Annalen, Kamer, 1920-1921, 23 november 1920, p. 12.

voornemens van Destrée rond het moraalonderwijs afdeden als schending van het status quo.[44] De Ligue de l'Enseignement drong in verscheidene gesprekken met Destrée aan op de praktische realisatie van het moraalonderricht en de opheffing van de beperkingen op de vrijstelling van de godsdienstles.[45] De Ligue lag eveneens direct aan de basis van de parlementaire vragen errond van Cocq en Masson.[46] Destrée schafte inderdaad de omzendbrieven van Schollaert af. Hij voerde na veel moeilijkheden in juni 1921, en in overeenstemming met het episcopaat, de autonome les moraal in voor alle kinderen in het officieel lager onderwijs.[47]

De liberale partij had zich in deze kwestie een kritisch imago aangemeten, zowat als de behoeder van de belangen van het officieel onderwijs. Dat was zeer zeker het geval in haar kritieken op het discours van Roux, waarin Jules Destrée zijn visie op schoolvrede door subsidiëring mits controle had uiteengezet.[48] Desondanks waren de liberalen net zozeer gebonden aan de vereisten van de 'union sacrée' en drong de hieruit ontstane politiek van 'trève scolaire' diep door in de politieke gewoonten van de partijelite. Dat werd duidelijk aangetoond door de schoolpolitieke profilering van de liberale partij in de tweeledige katholiek-liberale regering Theunis.

De liberalen hadden in de regering Theunis de portefeuille van Kunsten en Wetenschappen opgeëist. Door de moeilijkheden rond de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit namen de eerste twee liberale ministers, de technicus Eugène Hubert en de senator

---

44. Parlementaire Annalen, Kamer, 1920-1921, 1 december 1920, p. 89; 8 december 1920, p. 120.

45. Brief Destrée aan Smelten 8 december 1919, ALE, kartons 1919, 202; brief Dupierreux aan Smelten 13 januari 1920; brief Smelten aan Dupierreux 16 januari 1920, ALE, kartons 1920, 102; Proces-verbaal Bureau 5 april 1921, ALE, kartons 1921, 201.

46. Brief Masson aan Smelten 2 december 1920 en brief Cocq aan Smelten 3 december 1920, ALE, kartons 1920, 202; *Bulletin du Ministère des Sciences et des Arts*, 1920, parlementaire vragen Cocq en Masson, 16 december 1920.

47. *Bulletin du Ministère des Sciences et des Arts*, 1921, dépêches en circulaires, circulaire 12 februari 1921, pp. 13-14; *Du rôle éducatif de l'école primaire*, Brussel, 1921, 48 p.

48. H. HASQUIN, Jules Destrée et la 'paix scolaire.' Aux origines des démêlés du socialisme avec les associations laïques, *Problèmes d'Histoire du Christianisme*, 1980, pp. 189-208.

Léon Leclère, echter ontslag.[49] Zij werden opgevolgd door Pierre Nolf, Luiks hoogleraar en niet-parlementair, die voor Gent een oplossing bracht die niemand tevreden stelde, maar die zichzelf als minister wel kon handhaven.[50] Nolf paste zich goed in in de besparingspolitiek van Theunis en stelde zich geenszins op als de grote beschermer van de officiële school.[51] De socialistische oppositie verweet Nolf de inspectie op het gesubsidieerd confessioneel onderwijs, hoeksteen van het schoolvredesysteem van Destrée, te laten verloederen en daardoor een latente sfeer van leerlingenjacht en schoolstrijd te laten ontwikkelen.[52] Bovendien had Nolf de door Destrée afgeschafte omzendbrief van Schollaert weer ingevoerd.[53] Nolfs beleid lokte dan ook groeiende kritiek uit in de liberale partij zelf. Het verzet tegen de schoolpolitieke compromissen met de katholieke partij broeide voornamelijk in de Brusselse Federatie, waar in januari 1923, met een rapport van Louis Morichar en Armand Anspach-Puissant, beide militante leden van de Ligue de l'Enseignement, de gevoerde onderwijspolitiek werd aangeklaagd en de terugkeer naar de traditionele politiek van niet-subsidiëring werd geëist.[54] De behandeling van de schoolkwestie door de Landsraad in juli 1923 kwam echter geenszins tegemoet aan deze kritiek. Vooral Paul Hymans drong aan op gereserveerdheid in deze materie: de schoolkwestie mocht de regeringsdeelname in geen geval in gevaar brengen.[55]

---

49. Eugène Hubert (1853-1931) was hoogleraar Geschiedenis te Luik. Léon Leclère (1866-1944) was gecoöpteerd senator en was ook hoogleraar Geschiedenis aan de ULB. Leclère had nauwe banden met de Ligue de l'Enseignement. Hubert nam ontslag in oktober 1922, Leclère in november 1922.

50. Pierre Nolf (1873-1953) was hoogleraar Geneeskunde te Luik. Na zijn loopbaan als minister van Kunsten en Wetenschappen bekleedde hij geen mandaten meer. Nolf was liberaal.

51. Brief Speyer aan Smelten 8 februari 1923, ALE, kartons 1923, 401 I.

52. Brief Huysmans aan Van Roosbroeck 9 januari 1923, Archief Camille Huysmans, f 103-88. Parlementaire Annalen, Kamer, 1922-1923, 6 februari 1923, p. 635; 13 februari 1923, p. 697; 27 februari 1923, p. 841.

53. *La Dernière Heure*, 25 februari 1923, p. 1.

54. L. MORICHAR ET A. ANSPACH-PUISSANT, *Rapport de la Commission de l'Instruction Publique*, Brussel, s.d., 16 p. Louis Morichar (?-?) was schepen van onderwijs te St.-Gillis en lid van de Algemene Raad van de Ligue. Armand Anspach-Puissant (1856-1937) was op het eind van de 19de eeuw liberaal volksvertegenwoordiger geweest. Gemeenteraadslid te Brussel. Lid van de Ligue.

55. *Bulletin de Conseil National du Parti Libéral*, oktober 1923, pp. 3-7.

De radicalen lieten het echter niet daarbij. In december 1923 publiceerde de Brusselse Federatie opnieuw een rapport over de schoolkwestie, ditmaal van de hand van Smelten zelf. De voorman van de Ligue maakte duidelijk dat de 'union sacrée' vooral de klerikalen had toegelaten hun schoolprogramma te realiseren, zonder dat dit de schoolvrede ook maar in het minst had bevorderd. Smelten stelde de liberale partij mede verantwoordelijk voor deze evolutie:

> "Il est indispensable, il est urgent, que le parti libéral reprenne dans la question scolaire, une attitude plus nette en ce qui concerne les principes, plus défensive en ce qui concerne les réalités. Il fallait une trève, il ne faut pas une abdication."[56]

De Brusselse Federatie en de steeds kritischer Liberale Jonge Wacht steunden dit standpunt volkomen.

Een ernstiger discussie kon moeilijk nog vermeden worden: de Landsraad van februari 1924 behandelde de kwestie opnieuw. De latere minister van Kunsten en Wetenschappen Maurice Vauthier, dan nog gewoon senator,[57] leidde het debat in en liet een wat kritischer geluid horen:

> "Nous considérons la situation actuelle comme purement transitoire et non pas comme vérité politique. Si de nouvelles prétentions étaient formulées par le parti catholique, nous résisterons et nous n'hésiterions pas à recourir à une nouvelle guerre scolaire qui, cette fois, serait menée jusqu'au bout."[58]

Vauthier stelde een motie voor, waarin trouw betuigd werd aan de traditionele liberale principes op schoolpolitiek vlak, maar waarin toch, in het hoger belang van het land, gepleit werd voor het behoud van de bestaande schoolvrede, hoewel de liberale partij diende te protesteren tegen alle katholieke schendingen ervan. Het moment was niet opportuun voor een wijziging van de schoolwet, maar de partij zou geen toegevingen meer doen op het vlak van de subsidiëring.[59]

---

56. Fédération Libérale de l'Arrondissement de Bruxelles. La question de l'enseignement primaire. Rapport présenté au nom de la Commission Politique par N. Smelten, p. 2, ALE, kartons 1923, 1202.

57. Maurice Vauthier (1860-1931) was hoogleraar administratief recht aan de ULB en gemeentesecretaris van Brussel. Gecoöpteerd senator. Minister van Binnenlandse Zaken 1927. Minister van Kunsten en Wetenschappen 1927-1931.

58. *La Dernière Heure*, 11 februari 1924, p. 3.

59. *Bulletin du Conseil National du Parti Libéral*, april 1924, p. 15.

Fernand Blum, schepen van onderwijs te Schaarbeek en nationaal voorzitter van de Liberale Jonge Wacht,[60] vertolkte het radicale standpunt door de bestaande schoolvrede af te wijzen als bedrog en sabotage van het officieel onderwijs. Blum diende een tegenmotie in, waarin gevraagd werd om scherper controle op het gesubsidieerde vrije onderwijs en waarin werd geëist dat de liberale partij geen toegevingen meer zou doen en zou terugkeren naar de aloude principes van schoolwetgeving zonder subsidiëring van het confessioneel onderwijs.[61] De partijtop steunde de gematigder motie Vauthier en Blum werd bereid gevonden zijn motie in te trekken, op voorwaarde dat de passage over de inopportuniteit van de wijziging van de schoolwet zou geschrapt worden en er dus enkel nog gesteld werd dat er geen verdere toegevingen zouden gedaan worden. Deze aangepaste motie werd unaniem aanvaard:[62] de liberale partij voerde pro forma een antiklerikaler toon, maar liet de weg geheel open voor het verderzetten zonder meer van de tot dan toe gevoerde pragmatische politiek.

De doctrinaire liberalen en hun persorganen bleven deze compromispolitiek trouw en zouden zelfs zover gaan te verklaren dat de schoolkwestie als dusdanig voor hen van de politieke agenda mocht verdwijnen. De Brusselse 'Étoile Belge' gaf deze ingesteldheid treffend weer:

> "La question scolaire, telle qu'elle se posait jadis, ne passionne plus qu'une infime minorité de nos compatriotes. Le temps a fait son oeuvre. (...) La question scolaire n'est qu'une survivance qui encombre. Elle n'a plus de raison d'être et ne peut retarder notre évolution politique."[63]

De gemeenteraadsverkiezingen van 1926 en de daaropvolgende samenstelling van de schepencolleges toonden echter aan hoe explosief deze schoolkwestie bleef. Over het gehele land sloten zowel socialisten als liberalen gemeentelijke coalities af met de katholieke partij, steeds rond contracten ter aanneming van de lokale confessio-

---

60. Fernand Blum (1885-1963) was schepen van onderwijs en vanaf 1938 burgemeester van Schaarbeek. Volksvertegenwoordiger vanaf 1939. Lid van de Algemene Raad van de Ligue de l'Enseignement.
61. *Bulletin du Conseil National du Parti Libéral*, april 1924, pp. 13-14.
62. ibidem, p. 15; *La Dernière Heure*, 11 februari 1924, p. 3.
63. *Étoile Belge*, 22 maart 1927, p. 1.

nele scholen, naar Antwerps model.[64] Nogal wat steden en gemeenten kenden dergelijke coalities met liberalen: Leuven, Mechelen, Oostende, Vilvoorde, Vorst en Bosvoorde.[65] Te Antwerpen stemde een deel van de liberale fractie het schoolcontract samen met de socialisten en de katholieken.[66] Deze nieuwe toegevingen, tegen de motie van de Landsraad van 1924 in, deden de conflicten binnen de liberale partij tussen voor- en tegenstanders van subsidies weer oplaaien.

De Ligue de l'Enseignement reageerde dadelijk tegen deze nieuwe wending. De ondervoorzitster van de Ligue, Jane Brigode,[67] was schepen van onderwijs geworden voor de liberale partij in een dergelijke coalitie te Vorst. De Algemene Raad van de Ligue veroordeelde reeds in november 1926 onvoorwaardelijk alle coalities met contracten ter aanneming en dwong Brigode tot ontslag.[68] Om zich teweer te stellen tegen deze coalities, hield de Brusselse Federatie van de liberale partij een algemene vergadering, ingeleid door een rapport terzake van Smelten en Anspach-Puissant. Tegen het voornaamste argument van de voorstanders van dergelijke coalities, namelijk dat de gemeentescholen teveel socialisten onder hun onderwijzers zouden tellen, verdedigden de verslaggevers de neutraliteit van de gemeentescholen. De vergadering stemde een motie tegen deze nieuwe vorm van subsidiëring en eiste respect voor het partijprogramma. De vergadering vroeg dat de schoolcontractcoalities door het Comité Directeur van de Federatie zouden behandeld worden en dat deze eveneens op de agenda van de eerstkomende Landsraad zouden geplaatst worden.[69] De vergadering stemde deze

---

64. Over de Antwerpse coalitie cfr. J. TYSSENS, Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie, 1918-1932. Onuitgegeven Licentieverhandeling VUB, 1987, pp. 98-104.

65. *La Dernière Heure*, 5 november 1926, p. 1; 9 november 1926, p. 1; 23 november 1926, p. 1; 3 december 1926, p. 1; brief Van Hove aan Smelten 6 mei 1927, ALE, kartons 1927, 401 I; brief Timmermans aan Smelten 17 mei 1927, ALE, kartons 1927, 700.

66. Het betreft Richard Kreglinger en drie andere raadsleden, cfr. *La Dernière Heure*, 26 februari 1927, p. 1; zie ook noot 79.

67. Jane Brigode (?-?) was actief in diverse vrouwenbewegingen zoals de Union Patriotique des Femmes Belges.

68. Brief Smelten aan Brigode 9 november 1926, ALE, kartons 1927, 202; *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, september-november 1926, pp. 146-149.

69. *La Dernière Heure*, 6 december 1926, pp. 1-3; 7 december 1926, p. 1.

motie moeiteloos, vooral omdat de leidende Brusselse liberalen, pragmatici bij uitstek, geweigerd hadden aan deze vergadering deel te nemen.[70] Devèze, Hymans, Lemonnier en Max publiceerden een gezamelijke brief in de 'Indépendance Belge,' waarin zij beweerden dat de Federatie haar bevoegdheid te buiten was gegaan en het recht niet had de autonomie van de kringen te raken.[71] Niettemin riep de secretaris van de Federatie, de latere volksvertegenwoordiger Léon Mundeleer,[72] een vergadering van het Comité Directeur samen met als enig punt op de agenda de gemeentelijke coalities 'au mépris du principe du parti libéral.'[73] De vier kopstukken stonden de Federatie echter niet het minste substitutierecht toe over de afdelingen en blokkeerden in het Comité Directeur elke reactie van de Federatie, waardoor er, in tegenstelling tot wat in de Brusselse BWP-Federatie was voorgevallen, geen sancties volgden.[74]

Deze confrontatie in de Brusselse agglomeratie toonde zeer goed aan dat het interne antagonisme rond de subsidiëring niet enkel een conflict was tussen radicalen en doctrinairen, maar eveneens tussen basis en top, hoezeer die laatste de mond ook vol had over de autonomie van de kringen. De compromisgezinde doctrinaire leiders botsten immers vooral op het verzet van de zogeheten 'comitards,' de lokale liberale militanten en verantwoordelijken, niet zelden onderwijzers, bij wie het antiklerikalisme zeer levendig bleef.[75] Waar deze konden, poogden zij met de socialisten samen te werken, zoals in de bestendige deputatie van Brabant. Tegen de kringen in, wierp de doctrinaire partijelite zich op als vertegenwoordiger van het liberale electoraat, dat, aldus Max-Léo Gérard, niet achter een

---

70. *La Dernière Heure*, 17 december 1926, p. 1.

71. *Indépendance Belge*, 15 december 1926, p. 1. Adolphe Max (1869-1939) was burgemeester van Brussel en volksvertegenwoordiger. Fractieleider in de Kamer. Maurice Lemonnier (1860-1930) was eveneens volksvertegenwoordiger voor Brussel.

72. Léon Mundeleer (1885-1964) werd volksvertegenwoordiger in 1929. Aktief lid van de Algemene Raad van de Ligue de L'Enseignement. Minister van Openbaar Onderwijs na de tweede wereldoorlog.

73. Brief Mundeleer aan leden Comité Directeur s.d., ARA, papieren Paul Hymans, 433.

74. Brief Max aan Demets 9 december 1926 (copie), ARA, papieren Paul Hymans, 433. Dergelijke coalitie met de BWP te Anderlecht werd onder druk van de Federatie ontbonden, cfr. J. TYSSENS, op.cit., pp. 132-136.

75. Brief Wodon aan Hymans 8 december 1926, ARA, papieren Paul Hymans, 433.

antiklerikale politiek stond: "l'immense majorité du Libéralisme non organisé veut l'entente avec les catholiques."[76] Gérard vocht in dat licht de representativiteit van de kringen aan:

> "Les associations libérales ne sont pas à elles seules le parti libéral. Elles n'existent pas pour elles-mêmes. Elles ne sont que la représentation spontanée, le moyen d'action du parti libéral. Elles ne seraient plus rien, elles n'auraient plus le droit d'être quelque chose, si elles refusaient d'entendre le voeu des libéraux du dehors. Leur devoir moral, leur intérêt électoral le plus évident, leur commandent de prêter oreille à la voix de ceux qui ne sont pas accoutumés de monter à leurs tribunes."[77]

De conflicten rond de gemeentelijke coalities verscherpten andermaal de bestaande antagonismen rond de schoolkwestie. De interne confrontaties zouden ditmaal echter plaatsvinden tussen de radicalen en de kleine groep liberalen, rechts van de doctrinairen, die op grond van subsidiëring van het confessioneel onderwijs de voor hun doelstelling van de ordepartij vereiste schoolpacificatie nastreefden. Reeds in 1923 had Georges Landoy, de hoofdredacteur van de Antwerpse rechts-liberale 'Matin,' het klassiek liberale programma vanuit dat perspectief aangevallen. Landoy verwierp de mogelijkheid van een neutraal onderwijs – net als de katholieken dus – en stelde dat het officieel onderwijs niet langer tegemoet kwam aan de liberale verwachtingen. Er dienden werkelijk liberale principes toegepast te worden door iedereen, via subsidiëring, de mogelijkheid te laten een onderwijs volgens zijn godsdienstige of filosofische desiderata in te richten.[78] Deze idee kreeg veel kritiek van de linkervleugel, maar werd niet vergeten. In december 1926 hernam de Antwerpse liberale volksvertegenwoordiger Richard Kreglinger, wiens sympathie voor het fascisme niet onbekend was,[79] deze visie naar aanleiding van de oplaaiende onderwijstwisten in een artikel in 'Le Flambeau.' Kreglinger weigerde nog langer vast te

---

76. M.-L. GÉRARD, *Ecrits*, p. 117.
77. ibidem, p. 106.
78. *Le Matin*, 2 oktober 1923, p. 1. Georges Landoy (?- 1926) was hoofdredacteur van 1918 tot zijn plotse dood in 1926.
79. Richard Kreglinger (1885-1928) was hoogleraar godsdienstgeschiedenis aan de ULB. Liberaal volksvertegenwoordiger voor Antwerpen vanaf 1926 tot zijn vroegtijdige dood in 1928. Rond Kreglinger en zijn fasciserende opstelling, cfr. *De Tribuun*, december 1928, p. 1.

houden aan de traditionele schoolpolitiek, die de liberale partij enkel nederlagen had opgeleverd. Verwijzend naar de confessionalisering van de gemeentescholen op het platteland enerzijds, het groeiend aantal socialistische onderwijzers anderzijds, uitte Kreglinger op zijn beurt zijn ongeloof in de neutraliteit van de officiële school. Deze schijnneutraliteit moest worden vervangen door een systeem van schoolcomités, samengesteld uit ouders, die autonoom de filosofische oriëntatie van de school zouden bepalen en in functie daarvan de onderwijzers zouden kunnen recruteren. Deze autonomie zou de officiële school opnieuw concurrentieel maken tegenover de vrije school. Aangezien de officiële school soepel zou kunnen reageren, vormde de subsidiëring van het vrij, confessioneel onderwijs, die toch niet meer terug te schroeven was, niet langer een bedreiging.[80]

De visie van Kreglinger lokte scherpe kritieken uit, niet alleen van de radicale vleugel, maar ook vanwege de gematigder doctrinairen. De 'Indépendance Belge' weet de bestaande conflicten niet aan het liberale, maar aan het katholieke programma en drukte de vrees uit dat het systeem van Kreglinger de politisering van de schoolproblematiek nog zou versterken.[81] Die laatste stelling werd bijgetreden door de radicale 'Dernière Heure,' die Kreglinger giftig verweet enkel schoolvrede na te streven ten behoeve van de vorming van een conservatieve alliantie.[82] In 'Le Flambeau' verschenen diverse polemische artikels tegen Kreglinger. Marcel-Henri Jaspar verweet Kreglinger, als hoogleraar godsdienstgeschiedenis, de katholieke positie terzake niet ingeschat te hebben: de katholieke wereld had aspiraties om het globale intellectuele leven te beheersen en daarom was elke toegeving in de hoop van een modus vivendi noodzakelijk zinloos. Jaspar nam het op voor de radicale vleugel van de partij, die nooit een ordepartij zou kunnen aanvaarden. Jaspar verdedigde een neutraal officieel onderwijs tegen het politiserende systeem van Kreglinger en drong erop aan het traditionele liberale programma terzake vooral niet te herzien.[83] De reacties in 'Le

---

80. R. KREGLINGER, La question scolaire, *Le Flambeau*, december 1926, pp. 329-348.

81. *Indépendance Belge*, 6 januari 1927, p. 1; 9 januari 1927, p. 1.

82. *La Dernière Heure*, 7 januari 1927, p. 1; 23 januari 1927, p. 1; 26 februari 1927, p. 1.

83. M.-H. JASPAR, La question scolaire. Réponse à M. Kreglinger, *Le Flambeau*, juni 1927, pp. 147-161.

Flambeau' van de zijde van de Ligue de l'Enseignement sloten volkomen aan bij Jaspar.[84] Kreglinger werd echter niet door iedereen aangevallen. Niemand minder dan oud-minister Nolf beweerde in navolging van Kreglinger dat de neutraliteit slechts een juridisch bestaan kende en verklaarde ook niet weigerachtig te staan tegenover het systeem van schoolcomités. Ook Nolf verdedigde de subsidiëring van het confessioneel onderwijs en wel vanuit de vrije keuze van de ouders in een stelsel met schoolplicht: "Ne pas venir à leur secours après les avoir surpeuplées par la loi, revenait à refuser aux parents pauvres la liberté par la choix de l'école."[85]

De polemiek in en rond 'Le Flambeau' werd uiteindelijk beslecht door een definitief debat tijdens de Landsraad van april 1928. Er werden twee onderwijsrapporten met elkaar geconfronteerd: een meerderheidsrapport van Blum[86] en een minderheidsrapport van Kreglinger.[87] Kreglinger verdedigde het systeem van schoolvrede, zoals hij dat in 'Le Flambeau' had omschreven en hield voor als zou dit de enige mogelijkheid zijn om de liberale ouders ervan te weerhouden hun kinderen naar de confessionele school te sturen. Blum daarentegen nam het weer op voor de traditionele liberale doctrine en bekritiseerde het subsidiesysteem dat geen schoolvrede bracht en dat onder geen beding mocht worden versterkt. Blum vertolkte de gehechtheid van de liberale partij aan een officieel en neutraal onderwijs tegen de partijschool. Hij kreeg bijval van de radicalen en van de gematigde doctrinairen, voor wie minister Vauthier, in een opmerkelijke toespraak, het geloof in de mogelijkheid van een gelaïciseerde samenleving als essentiële bestaansreden van een liberale partij verdedigde.[88] Kreglinger, slechts bijgetreden door een enkeling, stond volkomen geïsoleerd. De Landsraad stemde dan ook vanzelfsprekend het rapport van de radicaal Blum. Die stemming moet echter juist geëvalueerd worden. Gevaarlijk geachte experimenten zoals Kreglinger die voorstelde, werden door de

84. M. DEHOUSSE, La question scolaire, *Le Flambeau*, januari 1928, pp. 75-88; N. SMELTEN, La question scolaire, *Le Flambeau*, februari 1928, pp. 87-111.
85. P. NOLF, La question scolaire, *Le Flambeau*, december 1927, pp. 333-346.
86. Note de la majorité (F. Blum), ARA, papieren Paul Hymans, 434.
87. Note de la minorité (R. Kreglinger), ARA, papieren Paul Hymans, 434.
88. *La Dernière Heure*, 30 april 1928, p. 4.

doctrinairen afgewezen. Doch aan de fundamenteler tweespalt tussen radicalen en doctrinairen werd niets gewijzigd.

In het parlement groeide ondertussen rond de schoolkwestie een steeds grimmiger sfeer. De toespraken te Mechelen en te Beaumont tijdens de verkiezingscampagne van 1929 van een gematigd figuur als minister Vauthier, waarin deze de schoolvrede failliet verklaarde,[89] toonden duidelijk aan welke moeite de partijelite had om de gematigde posities te handhaven. De groeiende drang aan de basis voor een meer antiklerikale schoolpolitieke profilering van de liberale partij kon door de partijtop moeilijk nog lang worden miskend.

3. HET LIBERALE CONGRES VAN 1932

De groeiende misnoegdheid over de weinig antiklerikale schoolpolitiek in diverse milieus binnen de liberale partij kreeg een niet onbelangrijke impuls door het socialistisch congres van november 1931. De geleidelijke evolutie van de BWP naar een radicaal standpunt tegen subsidiëring was daar voltooid.[90] De liberale pers had de BWP beschuldigd van electoraal opportunisme en voorspelde een nieuwe draai bij elke regeringsdeelname. Bovendien werd gewezen op het voortbestaan van de Antwerpse coalitie, waarin Camille Huysmans het stelsel van subsidiëring bleef verdedigen.[91] Op de lagere echelons bleken velen echter meer vertrouwen te hebben in de oprechtheid van de socialisten voor wat betreft de verdediging van de officiële school en werd door velen van de eigen liberale partij een gelijkaardige stellingname gewenst.[92]

Deze wens om terug te keren naar een antiklerikale schoolpolitiek werd nog versterkt door de attitude die de liberale parlementsgroep aannam tegenover het omstreden wetsvoorstel Fischer-Mundeleer. De twee Brusselse volksvertegenwoordigers, de liberaal

89. *La Dernière Heure*, 12 april 1929, p. 1; 18 april 1929, p. 1.
90. Voor de evolutie bij de BWP cfr. J. TYSSENS, op.cit., pp. 136-151.
91. *La Dernière Heure*, 7 december 1931, p. 1; *Indépendence Belge*, 3 december 1931, p. 1 & 3; 4 december 1931, p. 1.
92. *Journal du Luxembourg*, 6 december 1931, p. 1; 20 december 1931, pp. 1-2; *Le Drapeau Bleu*, januari 1932, p. 2, p. 5.

Mundeleer en de socialist François Fischer,[93] waren beide actieve leden van de Ligue de l'Enseignement, waar de aloude idee om de officiële scholen af te sluiten voor gediplomeerden van het confessioneel normaalonderwijs opnieuw vorm had aangenomen.[94] Mundeleer diende met de steun van Fischer in november 1931 het naar hen genoemde wetsvoorstel in, dat inhield dat het de gemeentescholen enkel nog zou zijn toegestaan gediplomeerden van officiële normaalscholen te recruteren, met het doel de neutraliteit van het gemeentelijk onderwijs, vooral op het platteland, te kunnen garanderen.[95] Het wetsvoorstel Fischer-Mundeleer werd echter door de liberale parlementsgroep zelf tegengehouden, met het argument dat de regeringsverklaring een schoolpolitiek status quo oplegde. De liberalen hadden dit status quo ingeroepen tegen een subsidiemaatregel van de katholieke minister van Arbeid en Nijverheid Heyman ten voordele van het katholiek technisch onderwijs. Nu het voorstel Fischer-Mundeleer door een antiklerikale wisselmeerderheid dreigde gestemd te worden, riep de katholieke premier Renkin datzelfde status quo in en maakte duidelijk dat dit wetsvoorstel het voortbestaan van de regering ernstig in gevaar kon brengen.[96] De meerderheid van de parlementsgroep, met de minister van Kunsten en Wetenschappen Robert Petitjean[97] voorop, deed al het mogelijke om het wetsvoorstel tegen te houden en stemde het weg onder het voorwendsel dat het onwettig was en dat het de gemeentelijke autonomie zou schenden. Enkel de radicalere volksvertegenwoordigers Jennissen, Raymond Foucart, Louis Boeckx en Camille Ozeray steunden Mundeleer. Louis Joris onthield zich.[98]

---

93. François Fischer (1875-1949) was gemeenteraadslid en schepen in Schaarbeek. Volksvertegenwoordiger. Vooral actief rond technisch onderwijs. Lid Algemene Raad van de Ligue.

94. *Bulletin de la Ligue de l'Enseignement*, mei-oktober 1931, p. 76 e.s.

95. Parlementaire Documenten, Kamer, 1931-1932, 12 november 1931, nr. 6.

96. *De Vrijheid - Le Libéral*, 7 mei 1932, p. 1; *La Presse*, 6 maart 1932, p. 1.

97. Robert Petitjean (1887-1951) was liberaal volksvertegenwoordiger voor Brussel. Opvolger van de overleden Vauthier. Einde van carrière door betrokkenheid bij Barmat-schandaal.

98. *La Dernière Heure*, 2 maart 1932, p. 1. Raymond Foucart (1872-1941) was oud-burgemeester van Schaarbeek. Volksvertegenwoordiger als opvolger van Lemonnier. Actief vrijdenker. Camille Ozeray (1855-1938) was volksvertegenwoordiger voor Aarlen. Louis Boeckx (1886-1963) was volksvertegenwoordiger voor Antwerpen net als Louis Joris (1884-1962).

Deze houding tegenover de eigen mandataris lokte scherpe kritieken uit. De leidende instanties werden beschuldigd van regeringsopportunisme en van verraad aan de liberale principes, zoals die onder de regering Frère-Orban reeds hun beslag hadden gekregen.[99] Vele lokale 'Associations' stemden protestmoties[100] en de Provinciale Federatie van Luxemburg besliste in maart 1932, in aanwezigheid van Mundeleer, dat zij zou afscheuren van de Landsraad indien niet zou worden tegemoet gekomen aan de desiderata met betrekking tot het onderwijs: toegevingen op het vlak van subsidiëring zouden niet meer worden aanvaard en het wetsvoorstel Fischer-Mundeleer moest gestemd worden.[101] De Liberale Jonge Wacht verklaarde dat er sprake was van een open crisis tussen top en basis van de liberale partij: "Il y a divorce entre militants et dirigeants. Le contact n'existe plus."[102] Bij monde van Maurice Destenay legde de Jonge Wacht de verantwoordelijkheid daarvoor bij de elite, wiens liberalisme al te zeer in conservatieve zin evolueerde: "Il se forme chez elle une idéologie nouvelle, très antisocialiste et fort peu anticléricale."[103]

Wanneer op de vergadering van de Landsraad van 13 maart 1932 verscheidene sprekers een debat over de schoolkwestie wilden provoceren, werd dit door partijvoorzitter Devèze handig op procedureel vlak omzeild: de kwestie zou behandeld worden door het geplande liberaal congres van juni 1932 en de preliminaire discussies dienden te worden gehouden in de voorbereidende onderwijscommissie.[104] In die onderwijscommissie poogden radicalen en doctrinairen zoveel mogelijk het verslag naar hun hand te zetten. Hoe gevoelig de behandeling in de commissie wel lag, bleek uit het feit dat, nog tijdens de werking ervan, tussen de verschillende fracties van de liberale pers een scherpe polemiek ontstond naar aanleiding van de berichtgeving over de interne debatten door 'La Dernière Heure,'

---

99. *La Dernière Heure*, 2 maart 1932, p. 1.
100. *De Liberaal*, 21 februari 1932, p. 2; *La Presse*, 5 maart 1932, p. 1.; *Le Drapeau Bleu*, maart 1932, p. 1.
101. *Journal du Luxembourg*, 28 februari 1932, p. 1; 6 maart 1932, p. 2; 13 maart 1932, p. 1.
102. *Le Drapeau Bleu*, april 1932, p. 2.
103. *Le Drapeau Bleu*, april 1932, p. 1.
104. *La Dernière Heure*, 14 maart 1932, p. 1; *Journal du Luxembourg*, 20 maart 1932, pp. 1-2.

ondanks de afspraak de discretie te bewaren.[105] Doctrinaire kranten als de 'Étoile Belge' en de 'Journal de Liège' van Désiré Horrent,[106] die zelf in de commissie zetelde, protesteerden dadelijk tegen de tendentieuze verslaggeving van 'La Dernière Heure.'[107] Onmiddellijk verplaatste de polemiek zich naar de grond van de zaak en redetwistten de kranten over opinies die in de commissie naar voren kwamen.[108]

De stellingnamen in de commissie lagen inderdaad ver uit elkaar. De verslaggever Victor de Laveleye,[109] zowat de vertrouwensman van Devèze in de commissie, leverde een inleidend rapport dat bijzonder gematigd bleek. Hij vroeg immers niet meer dan een strikte toepassing van de wet van 1919, het instellen van een subsidieplafond, strengere controle en sanctionering van de misbruiken.[110] Over de afschaffing van de toelagen repte de Laveleye dus met geen woord. Daartegenover stond de radicale stelling van Blum en Paul Braun, een afgevaardigde van Halle.[111] Beiden namen het op voor de zogeheten Nijvel-these: het congres van de Liberale Jonge Wacht van maart 1932 te Nijvel had de radicale afschaffing geëist van alle toelagen aan het confessioneel onderwijs binnen de termijn van één enkele legislatuur.[112] Blum en Braun eisten eveneens een systeem van recrutering volgens het wetsvoorstel Fischer-Mundeleer.[113] De doctrinaire liberalen in de commissie, zoals Horrent, pleitten tegen de radicale benadering, die de katholieke eenheid zou bevorderen en

---

105. *La Dernière Heure*, 9 april 1932, p. 2.

106. Désiré Horrent (1880-1943) was directeur en hoofdredacteur van de 'Journal de Liège.' Provincieraadslid en volksvertegenwoordiger vanaf 1932 voor Luik. Vermoord door rexisten.

107. *Étoile Belge*, 9 april 1932, p. 1; 11 april 1932, p. 2; *Journal de Liège*, 11 april 1932, p. 1.

108. De 'Étoile Belge' trok van leer tegen het jacobijnse sectarisme van wat deze "les chefs de la conjuration radicale" noemde, cfr. *Étoile Belge*, 11 juni 1932, p. 1. Door de radicale 'Avenir du Tournaisis' werd de 'Étoile' ervan beschuldigd het katholieke programma te verdedigen, cfr. *Avenir du Tournaisis*, 16 juni 1932, p. 1. De 'Étoile' reageerde daarop door de 'Avenir' als 'feuille néo-socialiste' te omschrijven, cfr. *Étoile Belge*, 17 juni 1932, p. 1.

109. Victor de Laveleye (1894-1945) werd voorzitter van de liberale partij in 1936. Minister van Justitie in 1937. Volksvertegenwoordiger in 1939.

110. *Landsraad der Liberale Partij. Congres van 18 en 19 juni 1932. Verslagen*, Brussel, 1932, pp. 81-83.

111. Paul Braun (?-?) was een radicaal liberaal en militant vrijdenker.

112. *Le Drapeau Bleu*, april 1932, p. 1; *La Dernière Heure*, 28 maart 1932, p. 2.

113. *Landsraad* etc, p. 81; *La Dernière Heure*, 9 april 1932, p. 2.

voor de liberale partij destructieve gevolgen zou kunnen hebben.[114] Overeenstemming tussen beide tendensen bleek niet mogelijk. De Brusselse senator Alphonse Huisman-van den Nest, die nauw aanleunde bij de Ligue de L'Enseignement,[115] stelde voor dan maar met twee teksten naar het congres te trekken.[116] Dat kon echter onvoorspelbare gevolgen hebben. Een andere Brusselse liberaal, Lucien Schmitz, poogde overeenstemming te bereiken rond een systeem, dat de niet-loongebonden subsidies dadelijk zou afschaffen en de loontoelagen 'par extinction' zou afbouwen: voor nieuwe onderwijzers zouden geen loontoelagen meer verleend worden en de bestaande zouden gewoon doorbetaald worden tot op het einde van de loopbaan van de betrokken onderwijzers, waardoor op een termijn van 30 à 40 jaar de subsidiëring langzaam tot nul zou worden gebracht.[117] Het voorstel van Schmitz bracht echter evenmin een consensus. De aanzet tot een oplossing kwam uiteindelijk van de Luikse liberalen. Binnen de Union Libérale van de stad Luik bereikten de radicale groep rond Jennissen en de doctrinaire groep rond Horrent een akkoord over een compromistekst, die beide vleugels van de partij wat kon bieden.[118] Tijdens de eindvergadering van de commissie op de eerste dag van het congres drukte de Luikse tekst moeiteloos al de andere opzij: alle leden, behalve Blum en Braun, stemden pro.[119] Verslaggever de Laveleye stelde de Luikse ontwerpmotie, zonder veel enthousiasme overigens, aan de plenaire vergadering voor. In de ontwerpmotie eiste men de verzekering van het recht van de huisvader voor officieel onderwijs te kiezen daar waar dat afgeschaft zou zijn, vroeg men een algemene organisatie van officieel onderwijs van alle types en niveaus, eiste men de afschaffing van de verplichting tot vrijstelling van de les godsdienst en vroeg men eveneens de betrekkingen in het officieel onderwijs voor personen met een diploma van een officiële normaalschool te reserveren. Garanties voor neutraliteit en respect voor de nationale instellingen dienden tenslotte ook gegarandeerd. Voor wat de

114. *Landsraad* etc. p. 81; *Journal de Liège*, 18 april 1932, p. 1.
115. Alphonse Huisman-van den Nest (1869-1937) was schepen te Brussel. Senator. Lid van de Algemene Raad van de Ligue de l'Enseignement.
116. *L'Express*, 9 april 1932, p. 1.
117. *Landsraad* etc, p. 81.
118. *L'Express*, 7 juni 1932, p. 1; *Journal de Liège*, 6 juni 1932, p. 1, p. 4.
119. *Étoile Belge*, 19 juni 1932, p. 3.

subsidiëring van het vrij onderwijs betreft, bepaalde de ontwerpmotie het volgende:

> "Le congrès estime qu'il y a lieu d'affirmer à nouveau le maintien de la doctrine fondamentale du parti tendant au respect de l'article 17 de la Constitution, qui proclame la liberté de l'enseignement et réserve au seul enseignement public, accessible à tous les enfants et par conséquent neutre, les crédits du pouvoir public; que le retour *immédiat ou par étappes* à cette politique provisoirement suspendue par la loi de 1920 doit être *réalisé* au cours de la prochaine législature dans le cadre d'un gouvernement assurant le crédit, la prospérité, la paix sociale et la sécurité du pays."[120]

De betekenis van deze ontwerpmotie was duidelijk. Men poogde de radicalen tevreden te stellen door een principiële verklaring tegen de subsidiëring van het confessioneel onderwijs, maar men sloot door de laatste passage elke coalitie met de BWP, de enig mogelijke partner die de afbouw van de subsidies zou steunen, meteen uit. De behandeling van deze motie door het congres toonde duidelijk aan hoe de verhoudingen lagen binnen de liberale partij. Blum en Braun hadden zich reeds in de commissie verzet tegen de Luikse tekst en poogden voor de plenaire vergadering nog de Nijvel-these te bepleiten: zij bleken echter volkomen geïsoleerd.[121] De andere spreekbuizen van de radicale vleugel waren immers wel gewonnen voor de Luikse tekst. Niet alleen Jennissen, maar ook Mundeleer schaarde zich achter de compromistekst.[122] De Brusselse doctrinairen vonden de Luikse tekst echter nog te vergaand. Paul-Emile Janson verdedigde met open vizier het systeem van subsidiëring, zoals hij dat reeds eerder had gedaan,[123] maar lokte daardoor slechts vijandige reacties uit.[124] Voorzitter Devèze getuigde in zijn optreden van meer politieke behendigheid. Zoals vaker schermend met het nationaal belang en de onmogelijkheid van een coalitie met de socialisten, wist Devèze de oorspronkelijke tekst nog verder af te zwakken door wijziging van de laatste passage als volgt:

---

120. *La Dernière Heure*, 20 juni 1932, p. 3.
121. *La Dernière Heure*, 21 juni 1932, p. 3.
122. *Étoile Belge*, 19 juni 1932, p. 2; *L'Express*, 21 juni 1932, p. 1.
123. *Étoile Belge*, 10 juni 1932, p. 2; *La Nation Belge*, 10 juni 1932, p. 1.
124. *Étoile Belge*, 20 juni 1932, p. 4.

"Que le retour *par étappes* à cette politique provisoirement suspendue par la loi de 1920, doit être *poursuivi* pendant la prochaine législature à la condition qu'il soit possible de le réaliser dans le cadre d'une action gouvernementale assurant..."[125]

Met veel brio bracht Devèze algehele verwarring in de zaal en wist, na een belangrijke interventie van Jennissen die zijn goedkeuring te kennen gaf, zijn versie met overgrote meerderheid te laten stemmen. De weinige stemmen tegen kwamen zoals te verwachten van de Jonge Wacht en Brusselse radicalen als Jaspar, Blum, Braun, Foucart en Charles Janssens.[126]

Zowat alle liberale kranten waren tevreden met het resultaat van het congres en interpreteerden de motie zoals hen dat goed uitkwam. De 'Indépendance Belge' gaf een beschouwend artikel de titel mee 'Vers la suppression des subsides aux écoles libres,'[127] daar waar de Antwerpse 'Matin' voor een gelijkaardig artikel de titel "Les subsides à l'enseignement libre sont provisoirement maintenus" hanteerde.[128] Zowel de doctrinaire[129] als de radicaler organen[130] gaven gunstige commentaren over de eenheid in de stemming en beschouwden de motie als een welgekomen waarschuwing. 'La Dernière Heure' vond echter dat de tegenstanders van toelagen voor schut waren gezet en dat de weg open bleef voor dezelfde politiek van toegevingen.[131] 'Het Laatste Nieuws' was niet ontevreden met de uiteindelijke afloop van het congres, maar vond, gezien de geringe betekenis van de motie, de gehele inspanning globaal genomen een maat voor niets.[132] De katholieke pers reageerde, met nuances, globaal negatief. 'Het Volk' waarschuwde tegen de antigodsdienstige partijen, die de oorlog

125. *La Dernière Heure*, 21 juni 1932, p. 4.
126. *La Dernière Heure*, 21 juni 1932, p. 3. Charles Janssens (1898-?) begon in 1932 zijn politieke carrière in de Brusselse gemeenteraad. Voorzitter van de federatie in de jaren dertig. Volksvertegenwoordiger in 1939.
127. *Indépendance Belge*, 20 juni 1932, p. 1.
128. *Le Matin*, 20 juni 1932, p. 3.
129. *Étoile Belge*, 20 juni 1932, p. 1; *La Province*, 20-21 juni 1932, p. 3; *La Flandre Libérale*, 20-21 juni 1932, p. 1; *Journal de Liège*, 20 juni 1932, p. 1; *La Presse*, 25 juni 1932, p. 1; *De Nieuwe Gazet*, 20 juni 1932, pp. 1-2.
130. *Avenir du Tournaisis*, 22 juni 1932, p. 1; *L'Express*, 21 juni 1932, p. 1; 22 juni 1932, p. 1.
131. *La Dernière Heure*, 21 juni 1932, p. 1.
132. *Het Laatste Nieuws*, 21 juni 1932, p. 3.

hadden verklaard aan het katholiek onderwijs. De liberalen stemden enkel gematigde moties uit angst voor een electorale afstraffing.[133] 'La Libre Belgique' riep op tot katholieke eenheid in de zich aankondigende schooloorlog.[134] De nationalistische 'Nation Belge' echter loofde de gematigdheid van het liberaal congres en omschreef de motie als waarschuwing aan het adres van de 'catholiques pointus,'[135] wier giftige persreacties streng werden veroordeeld.[136] 'Le Peuple' verklaarde dat het congres, zoals verwacht, een overwinning was geworden voor de 'participationisten' en een nederlaag over de gehele lijn voor de radicalen. De demagogie waarmee Devèze de stemming van zijn motie afdwong, was voor de socialistische partijkrant een bewijs van gebrek aan politieke maturiteit van de liberale congresgangers.[137]

De doctrinaire liberalen hadden ongetwijfeld een belangrijke overwinning behaald. Dadelijk na het congres schreef Janson verheugd aan Hymans, die voor onderhandelingen in Lausanne verbleef:

> "Devèze a fait une intervention étonnante de vie et d'efficacité et avec une incomparable habilité, il a réussi à obtenir l'unanimité sur un ordre du jour qui, à la vérité, ne signifie rien."[138]

Op vraag van Janson schreef Hymans een brief met gelukwensen aan Devèze:

> "Vous avez sauvegardé les nécessités gouvernementales pour l'avenir sans sacrifier les principes. Et l'assemblée a eu la sagesse de vous suivre. Il y a dans la masse beaucoup plus de bonne foi qu'on ne le croit."[139]

De congresbeslissing bracht geen reële levensbeschouwelijke radicalisering en had veeleer de functie het antiklerikalisme te kanaliseren en onschadelijk te maken. De verkiezingen en de regeringsvorming van het najaar van 1932 zouden overduidelijk

---

133. *Het Volk*, 21 juni 1932, p. 1.
134. *La Libre Belgique*, 21 juni 1932, p. 1.
135. *La Nation Belge*, 20 juni 1932, p. 1.
136. *La Nation Belge*, 22 juni 1932, p. 1.
137. *Le Peuple*, 20 juni 1932, pp. 1-2.
138. brief Janson aan Hymans 20 juni 1932, ARA, papieren Paul Hymans, 321.
139. brief Hymans aan Devèze 21 juni 1932, ARA, papieren Albert Devèze, 70.

aantonen dat het liberaal congres van juni 1932 de politieke strategie van de liberale partij niet in het minst had gewijzigd.

4. VERKIEZINGEN EN LIBERALE REGERINGSDEELNAME IN HET NAJAAR VAN 1932

De gemeenteraadsverkiezingen van 9 oktober 1932 lieten toe om in enkele steden en gemeenten een eind te maken aan de schoolcontractcoalities. Dat gebeurde in de eerste plaats in de op dat vlak zo symbolische stad Antwerpen. Ondanks het stugge verzet van Camille Huysmans tegen de antiklerikale profilering van de BWP, werd hij door zijn eigen Antwerpse afdeling in de minderheid gesteld. De Antwerpse socialisten gingen in op de herhaalde toenaderingspogingen van de liberalen.[140] Huysmans werd – naar zijn eigen zeggen tegen zijn wil[141] – burgemeester met een liberaal-socialistisch schepencollege, dat, tot tevredenheid van het personeel van de stedelijke scholen, de subsidiëring van de confessionele scholen niet verderzette.[142] Het Antwerpse voorbeeld werd gevolgd in Oostende[143] en met meer moeilijkheden in Luik, nadat de socialisten en de liberalen daar in december 1932 een samenwerkingsakkoord voor de bestendige deputatie hadden afgesloten.[144] In andere steden en gemeenten echter, zoals te Mechelen en te Vilvoorde, werden de bestaande subsidiërende coalities met de liberalen gewoon verdergezet.[145] Te Ukkel leidde de interne tweespalt pro of contra subsidiëring tot een splitsing in de liberale kring. De Ukkelse 'Association Libérale' poogde, onder impuls van Marcel-Henri Jaspar, en naar aanleiding van de poll, een in de liberale partij hoogst ongebruikelijk imperatief mandaat op te leggen om in de gemeenteraad tegen elke subsidiëring van de confessionele scholen te stemmen. Dat leidde tot

---

140. *De Volksgazet*, 15-16 oktober 1932, p. 2; *De Nieuwe Gazet*, 15-16 oktober 1932, p. 1; 10 november 1932, p. 1.
141. H. VAN DAELE, *Camille Huysmans, geschriften en documenten, VI B. Huysmans en het onderwijs*, Antwerpen, 1976, p. 22.
142. A. VAN LAAR, *Geschiedenis van het openbaar onderwijs te Antwerpen sedert 1872*, Antwerpen, 1937, pp. 153-158.
143. *Le Peuple*, 17 oktober 1932, p. 2; *La Dernière Heure*, 23 oktober 1932, p. 3.
144. *L'Express*, 15 december 1932, p. 1; 27 december 1932, p. 1.
145. *Klopt er op!*, 24 januari 1933, p. 2.

een rechtse afscheuring, de 'Cercle Libéral,' die met een eigen lijst opkwam. De 'Cercle,' die zichzelf omschreef als 'libéral-national,' werd geen electoraal succes, maar zijn enige verkozene wist de steun van vijf gemeenteraadsleden van de 'Association' los te weken voor een coalitie met de katholieke partij, natuurlijk op grond van subsidies voor de confessionele scholen.[146]

Deze gemeenteraadsverkiezingen waren globaal gunstig uitgevallen voor de liberale partij. Om deze voordelige electorale positie ten volle te benutten, deden de liberalen de regering Renkin vallen, onder het voorwendsel dat de aangekondigde politiek van economisch en financieel herstel in algehele onafhankelijkheid van electorale motieven diende te geschieden.[147] De koning aanvaardde het ontslag van de regering op 18 oktober en benoemde op 20 oktober Charles de Broqueville, tacticus bij uitstek in delicate levensbeschouwelijke situaties, tot formateur. Broqueville had op 22 oktober zijn overgangsregering klaar, liet dadelijk de kamers ontbinden en schreef verkiezingen uit voor 27 november 1932.[148]

De katholieke partij maakte handig gebruik van de vrijzinnige coalities en voerde haar verkiezingscampagne volledig in het teken van de 'schone ziel van het kind.' Deze werd ingezet door een herderlijke brief van het gehele Belgische episcopaat op 30 oktober, waarin werd opgeroepen tot algemene katholieke eenheid tegenover de 'oorlogsverklaring van liberalen en socialisten aan de katholieke school.' Het stemmen voor de katholieke partij werd alle katholieken voorgehouden als geloofsplicht.[149] Alle katholieke organisaties en zelfs de scholen werden ingezet voor de propaganda tegen de scholen zonder god.[150] De katholieke ministers en ministers van staat namen in een gezamenlijke brief aan de kiezer de beschuldigingen

---

146. A propos des élections communales. Dissidences libérales, *Le Flambeau*, oktober 1932, p. 508; *La Dernière Heure*, 8 oktober 1932, p. 1; *Indépendance Belge*, 10 oktober 1932, p. 1; *Uccle Libérale*, 10 augustus 1937, pp. 1-2.

147. brief Hymans, Cocq, Forthomme, Bovesse, Petitjean aan Renkin s.d., ARA, papieren Paul Hymans, 368.

148. C.H. HOEJER, *op.cit.*, pp. 206-207.

149. K. VAN ISACKER, *Herderlijke brieven over politiek 1830-1966*, Antwerpen, 1969, p. 120 e.s.

150. A. VAN LAAR, *op.cit.*, pp. 82-83; PH. VAN ISACKER, *Tussen staat en volk. Nagelaten memoires*, Antwerpen, 1953, pp. 111-113.

aan het adres van liberalen en socialisten over.[151] Tegenover deze campagne stond de linkerzijde zowat machteloos. Zij kon niet veel meer doen dan het feit op zich aanklagen. De liberale ministers en ministers van staat publiceerden na de collectieve brief van de katholieken een tegenmanifest, waarin zij elke bedreiging van het katholieke onderwijs ontkenden en de katholieke lastercampagnes streng veroordeelden.[152] Alle liberale en socialistische kranten gaven uitgebreide informatie over de katholieke campagne.[153] De BWP verzamelde gegevens via de federaties en publiceerde die in 'Le Peuple' onder een eigen rubriek, 'L'infamie cléricale.'[154]

De uiteindelijke resultaten van deze grootschalige en agressieve mobilisatie zijn vrij beperkt gebleven. In de Kamer won de katholieke partij drie zetels. De Vlaams-nationalisten verloren er drie. Deze verschuiving moet bovendien nog genuanceerd worden door het overstappen naar de katholieke partij van Leo Vindevogel met diens Vlaamse lijst van Oudenaarde.[155] De communisten wonnen twee zetels ten koste van de BWP, die zelf echter toch drie zetels erbij kreeg. De ene onafhankelijke zetel ging verloren. De liberale partij verloor vier zetels. 'Le Flambeau' analyseerde het verlies van de liberalen als een stemmenverschuiving naar de BWP van de kleine burgerij en jonge intellectuelen, die de liberale partij verweten te weinig achter de officiële school te staan en teveel toegevingen te doen aan de katholieke partij. Het feit dat het bastion van het antiklerikale liberalisme, Brussel met name, geen verlies had geleden, integendeel zelfs winst boekte, leek de stelling betreffende deze motivatie te bevestigen.[156]

Na deze parlementsverkiezingen werd onder leiding van de Broqueville een nieuwe katholiek-liberale regering gevormd met

---

151. strooibrief katholieke ministers, Archief en Museum van Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), papieren Federatie Kortrijk, 52.

152. strooibrief tegenmanifest liberale ministers, ARA, papieren Paul Hymans, 368.

153. *La Dernière Heure*, 8 december 1932, p. 3; *De Liberaal*, 11 december 1932, pp. 162; *Het Vrije Limburg*, 4 december 1932, p. 1; 11 december, p. 1; *De Vrijheid*, 26 november, p. 1; *Journal de Charleroi*, 22 november 1932, p. 1; *De Volksgazet*, 21 november 1932, p. 1; 22 november 1932, p. 1; 25 november 1932, p. 1.

154. *Le Peuple*, 14 december 1932, p. 1; brief Federaal Comité Kortrijk aan afdelingen 17 december 1932, AMSAB, papieren Federatie Kortrijk, 421.

155. H.J. ELIAS, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging*, Antwerpen, 1969, II, p. 114.

156. Les élections législatives, *Le Flambeau*, december 1932, p. 609.

grosso modo dezelfde samenstelling als het overgangskabinet. Toch werd even de schijn gewekt, dat er ook een drieledige regering had kunnen volgen. Albert Devèze, van wie eerder al het gerucht was verspreid dat hij te vinden was voor een drieledige regering,[157] had met het akkoord van de Broqueville op 13 december 1932 een brief aan Emile Vandervelde gestuurd met een voorstel tot vorming van een regering van nationale unie, nog wel rond een programma waarvan het grote aantal punten betreffende de schoolkwestie de andere aspecten haast verloren deed gaan. Dit onderwijsprogramma voorzag vooreerst in de aanhechting van de over verschillende departementen verspreide onderwijsdiensten bij één enkel ministerie van Openbaar Onderwijs. Elke nieuwe subsidiëring voor het confessioneel onderwijs zou door een grendelwet pas worden toegestaan bij gemotiveerd koninklijk besluit en na behandeling door de ministerraad. De globale schoolproblematiek zou bestudeerd worden door een parlementaire commissie om de strijd tussen de netten en de misbruiken te beëindigen.[158]

De toenadering tot Vandervelde was er echter geenszins op gericht de socialisten werkelijk bij de nieuwe regering te betrekken. Behalve het feit dat het voorgestelde programma niet verenigbaar was met de socialistische congresresoluties van november 1931, was de vorm van het voorstel op zijn zachtst ongebruikelijk. Vooreerst werd Vandervelde en niet de partij aangeschreven. De toenadering leek een persoonlijk initiatief van Devèze en kwam niet van de formateur. Het voorstel was bovendien als open brief in een aantal kranten verschenen. De Algemene Raad van de BWP wees op 15 december het voorstel van Devèze resoluut af.[159] Dat was reeds gepland vooraleer de Broqueville op die 13de december opnieuw formateur werd benoemd. Devèze had reeds verscheidene dagen daarvoor een model van zijn brief voor Vandervelde aan Hymans gestuurd.[160] Broqueville had Devèze vooraf duidelijk laten verstaan welke afloop zijn optreden diende te hebben:

---

157. P. HYMANS, *Mémoires*, II, pp. 635-638.
158. brief Devèze aan Vandervelde 13 december 1932, Instituut Emile Vandervelde, papieren Emile Vandervelde, III EV-F 20.
159. *Le Peuple*, 16 december 1932, p. 1.
160. brief Devèze aan Hymans 3 december 1932, ARA, papieren Paul Hymans, 321.

"Je ne vous cacherai pas que si la réponse de M. Vandervelde devrait être affirmative, je ne serai pas en mesure d'accepter la mission de constituer un ministère tripartite au cas où le Roi jugerait bon de m'offrir cette mission."[161]

In de ochtend van diezelfde 13de december parafeerde Devèze het voorlopig regeerakkoord. Voor wat het onderwijs betrof, bepaalde het akkoord dat door middel van een parlementaire commissie zou worden gezocht naar een definitieve oplossing van de schoolkwestie, geïnspireerd door de wet van 1842. Alle onderwijsdiensten zouden inderdaad opgenomen worden in het ministerie van Openbaar Onderwijs, hoewel de departementen van herkomst de technische controle erover zouden behouden. De regeling van 1919 zou aan een grendelwet onderworpen worden. Beide partijen zouden de schoolvrede bewaren.[162] Op 14 december bracht Louis de Lichtervelde, kabinetshoofd van de Broqueville, de goedkeuring van Van Roey voor het regeerakkoord.[163] Diezelfde dag nog werd onderhandeld over de verdeling van de portefeuilles. Voor het nieuwe departement Openbaar Onderwijs werd eerst opnieuw gedacht aan Petitjean, maar diens naam werd niet behouden. Janson was vanwege zijn opinie over subsidiëring moeilijk te verdedigen voor de liberale achterban. Uiteindelijk hield men het bij Maurice Lippens,[164] die tijdens de overgangsregering Kunsten en Wetenschappen had beheerd.[165] Lippens aarzelde om de portefeuille te aanvaarden,[166] maar accepteerde na

161. brief de Broqueville aan Devèze s.d., ARA, papieren Charles de Broqueville, 663.

162. Voorlopig regeerakkoord 13 december 1932, ARA, papieren Charles de Broqueville, 663. De passage, die bepaalde dat de socialisten, als tegenstanders van de subsidiëring en een redelijke oplossing, uit de commissie zouden geweerd worden, werd geschrapt. De BWP zou echter toch niet in die commissie zetelen.

163. nota de Lichtervelde aan de Broqueville 14 december 1932, ARA, papieren Charles de Broqueville, 663.

164. Maurice Lippens (1875-1956) was liberaal senator voor Gent-E Burgemeester van Moerbeke-Waas. Gouverneur van Oost-Vlaanderen 1919-1921. Gouverneur-generaal van Belgisch Kongo 1921-1923. Minister van PTT en Vervoer 1927-1929. Minister van Vervoer 1929-1931.

165. notities portefeuilleverdeling, ARA, papieren Charles de Broqueville, 663.

166. brief Lippens aan Hymans 16 december 1932, ARA, papieren Paul Hymans, 321.

tussenkomst van Hymans[167] en de koning[168] uiteindelijk toch. Het definitieve regeerakkoord werd op 18 december 1932 formeel ondertekend.[169] De draagwijdte van de toegevingen aan de liberale partij was ongetwijfeld beperkt. De centralisering in het ministerie van Openbaar Onderwijs werd immers ontkracht door de bevoogding in het 'Office de l'Enseignement Technique' door het departement Arbeid en Nijverheid enerzijds en Landbouw anderzijds.[170] Broqueville had de liberale partij enige vormelijke genoegdoeningen toegestaan maar bewaarde volledig de katholieke verworvenheden.[171]

Het manoevre van Devèze naar de socialisten toe had een welbepaalde reden. De katholieke verkiezingscampagne had immers kwaad bloed gezet bij de militanten en nogal wat liberalen wilden niet langer zonder meer in de regering stappen met de katholieke partij. In dat licht was de afloop van de Landsraad van 11 december 1932, die over de regeringsdeelname moest beslissen, op zijn minst onzeker.[172] Op de bewuste Landsraad veroordeelde Devèze de katholieke campagne en verklaarde de woede van de militanten te begrijpen, maar wees dan op de onmogelijkheid met de socialisten te regeren en bediende zich van het zo vaak gehanteerde argument van het nationaal belang om de Landsraad te vragen met de katholieke partij in de regering te stappen op grond van het boven beschreven onderwijsprogramma. Zoals Devèze dat had verwacht, was het verzet groot. Gematigde afgevaardigden van streken waar na een agressieve katholieke campagne parlementszetels waren verloren gegaan, zoals in Limburg,[173] vroegen om in de oppositie te gaan. De radicalen van Brussel en Luik gingen niet zover om een oppositiekuur te vragen, maar bepleitten een drieledige regering. Jennissen, ondersteund door Jaspar, stelde dat de meerderheid van een linkse regering te klein zou zijn, maar een nieuwe coalitie met de katholie-

167. brief Hymans aan Lippens 16 december 1932, ARA, papieren Paul Hymans, 321.

168. nota echtgenote Hymans s.d., ARA, papieren Paul Hymans, 321.

169. regeerakkoord 18 december 1932, ARA, papieren Charles de Broqueville, 663.

170. *Bulletin du Ministère des Sciences et des Arts*, wetten en koninklijke besluiten, koninklijk besluit van 20 december 1932, p. 312.

171. nota s.d., ARA, papieren Charles de Broqueville, 663.

172. nota s.d., ARA, papieren Charles de Broqueville, 663.

173. *Het Vrije Limburg*, 18 december 1932, pp. 1-2.

ke partij noemde hij 'un pacte de la mort.'[174] Jennissen vond het schoolprogramma van Devèze veel te zwak. Hij wenste de socialisten, die meer dan een derde van de bevolking vertegenwoordigden, voor hun verantwoordelijkheid te plaatsen. Ondanks het brede verzet, diende de Brusselse burgemeester Adolphe Max een motie in, waarin bepaald werd dat de Landsraad vrij spel gaf aan de liberale parlementsgroep om te onderhandelen op basis van het programma dat Devèze aan de vergadering had bekend gemaakt. Devèze eiste het vertrouwen van de Landsraad en verklaarde een voorstel aan de socialisten te zullen voorleggen. Hij drong met klem aan de motie van Max te stemmen en dreigde in bedekte termen zelfs met ontslag als voorzitter, indien de Landsraad niet zou volgen. De Landsraad stemde de motie Max, maar een belangrijke minderheid stemde tegen.[175] Enkele dagen later stemde ook in de parlementsgroep een minderheid tegen het akkoord.[176]

De regering de Broqueville zou tijdens de eerste maanden van haar bestaan moeten afrekenen met een kleine liberale fronde, die was gegroeid uit het verzet tegen de regeringsdeelname onder deze formule. Reeds tijdens de bespreking in de Kamer van de regeringsverklaring van de Broqueville sloten verscheidene liberale sprekers zich aan bij de socialistische protesten tegen de katholieke houding van de laatste maanden. Om het financieel en economisch herstel niet in gevaar te brengen, stemden figuren als Jennissen en Mundeleer uiteindelijk toch het vertrouwen, maar de harde radicale kern, Foucart en de pas verkozen Jaspar, stemde tegen.[177] In februari 1933 werd pas goed duidelijk welke gevolgen het liberale ongenoegen kon hebben. De katholieke minister van Binnenlandse Zaken Poullet had de gecontesteerde gemeenteraadsverkiezingen van Hastière – waar een katholieke lijst tegenover een antiklerikaal kartel stond – gevalideerd. De socialistische volksvertegenwoordiger Denis

---

174. *La Liberté*, 12 december 1932, p. 2.

175. 227 stemmen voor, 139 contra, Jaspar onthield zich, cfr. *La Liberté*, 12 december 1932, p. 2.

176. De parlementaire fracties stemden op 16 december met kleine meerderheid tegen verdere onderhandelingen met de BWP: 24 pro, 11 contra, 5 onthoudingen. De aanvaarding van het programma kreeg een kleinere minderheid tegen: 32 pro, 4 contra en 4 onthoudingen, cfr. *La Liberté*, 17-18 december 1932, p. 1; C.H. HOEJER, op.cit., p. 212.

177. Parlementaire Annalen, Kamer, 1932-1933, 22 december 1932, pp. 25-57.

Henon had Poullet rond deze zaak geïnterpelleerd en diende daarop een motie tot ongeldigverklaring in, die, tegen de regering, werd gestemd door een wisselmeerderheid van socialisten en dertien liberalen.[178] Broqueville bood daarop het ontslag van zijn regering aan, maar vanwege de evidente trivialiteit van de oorzaak werd het door de koning geweigerd.[179] Binnen de liberale partij werd, vooral door toedoen van fractieleider Max, de partijdiscipline hersteld, waardoor ook de linkervleugel, op Foucart na, enkele dagen later toch het vertrouwen stemde in de regering de Broqueville.[180]

5. CONCLUSIES

De schoolkwestie had in de liberale partij tijdens het interbellum een fundamentele betekenis als factor van verdeeldheid tussen de radicalen enerzijds, de gematigde doctrinairen en de kleine rechtervleugel anderzijds. De radicalen hielden vast aan het traditionele antiklerikalisme van de liberale partij en verzetten zich steeds meer uitgesproken tegen het regime van subsidiëring van het katholiek onderwijs op grond van de in 1919 door de katholieke partij afgedwongen wetgeving. De doctrinaire vleugel, waartoe zowat de gehele partijelite behoorde, wilde het antiklerikalisme van het Belgisch liberalisme zoveel mogelijk afzwakken. In functie van de schoolpacificatie toonden de doctrinaire liberalen zich steeds openlijker bereid om de subsidiëring van het confessioneel onderwijs definitief te aanvaarden. De partijelite werd in belangrijke mate gedreven door een sterk antisocialisme en zag de liberale partij, als 'parti de l'ordre,' in de eerste plaats als een politieke formatie die zich met het nationaal belang vereenzelvigde en in functie daarvan op langere termijn een politiek van regeringsdeelname met de katholieke partij nastreefde. De doctrinaire elite ging echter niet zover als de kleine, maar rumoerige rechtervleugel, die schoolvrede wenste als noodzakelijke voorwaarde voor een fundamentele politieke hergroepering van de 'hommes d'ordre' in een nieuwe conservatieve partij, al dan niet met autoritaire allures. In tegenstelling tot deze

178. Parlementaire Annalen, Kamer, 1932-1933, 15 februari 1933, pp. 346-366.
179. C.H. HOEJER, op.cit., p. 215.
180. Parlementaire Annalen, Kamer, 1932-1933, 20 februari 1933, pp. 368-371.

groep, hield de gematigder doctrinaire tendens vast aan de officiële, neutrale school en schuwde zij alle experimenten.

De ontwikkeling van de schoolkwestie in de loop van de jaren twintig bracht bij de militanten van zowel de socialistische als de liberale wereld een levensbeschouwelijke radicalisering met zich mee. De vorming van de schepencolleges na de gemeenteraadsverkiezingen van 1926 gaf aanleiding tot een scherp antiklerikaal verzet in de lokale liberale 'Associations' en de regionale structuren zoals de Brusselse Federatie. Dit verzet van de militanten en de verantwoordelijken op de lagere echelons tegen de subsidiepolitiek wees op een ander aspect van de onderwijsproblematiek binnen de liberale partij: dit antagonisme reveleerde zich ook in belangrijke mate als een conflict tussen de elite en een aanzienlijk deel van de achterban. De gematigde en participationistische partijelite had regelmatig problemen om haar beleidsopties aan een vaak minder gematigde aanhang te verkopen. De liberale leiders slaagden daar uiteindelijk steeds in, al moesten zij vaak al hun gezag en politieke kunnen aanwenden.

Het succes van de liberale partijelite om haar 'prudent leadership' door de achterban te laten aanvaarden, heeft in niet onbelangrijke mate te maken met de fundamentele zwakte van de radicale vleugel. Het overstappen van een belangrijk aantal progressisten vóór de eerste wereldoorlog had het radicalisme geamputeerd. De naoorlogse linkervleugel van het Belgisch liberalisme had geen grote figuren meer, zoals Paul Janson voorheen. De linkervleugel was niet gestructureerd. Zij had een bolwerk in de Liberale Jonge Wacht. In Brussel vooral kreeg zij de steun van de Ligue de l'Enseignement, maar dat was op zich geen liberale vereniging. Buiten de schoolkwestie wist het radicalisme zich ideologisch geenszins uniform te profileren tegenover de doctrinairen. De electorale problematiek was geen splijtzwam meer en de sociale kwestie zorgde evenmin nog voor diepgaande polarisering. Het antiklerikalisme op zich bleek niet voldoende als basis voor een reële fractievorming binnen de partij. Het radicalisme bleef enkele machtsposities behouden in bastions als Luik en Brussel, van waaruit het poogde een politiek tegen de stroom in te voeren.

In het licht van het voorgaande, krijgt het congres van juni 1932 een geheel andere betekenis, dan degene die er doorgaans aan werd toegekend. Dit congres bracht geen werkelijke levensbeschouwelijke

radicalisering van de liberale partij. Van een dreigende antiklerikale regering op basis van de besluiten van het socialistisch, laat staan het liberaal congres kon geen sprake zijn. Charles de Broqueville maakte als meesterlijk tacticus handig gebruik van het, globaal genomen, geïsoleerde fenomeen van vrijzinnige gemeentelijke coalities om met 'de schone ziel van het kind' zoveel mogelijk katholieke stemmen terug te winnen. Het liberaal congres was veeleer betekenisvol voor de verhoudingen binnen de liberale partij zelf. Het congres toonde aan hoe zwak de radicalen stonden en welke greep op de achterban de doctrinaire partijelite ondanks alles bleef behouden. Het congres kanaliseerde en disciplineerde de afwijkende standpunten, legitimeerde opnieuw de politiek van principiële regeringsdeelname met rechts en van geleidelijke afbouw van het traditionele antiklerikale imago. Beide elementen waren constanten van de liberale profilering in het interbellum. Zij droegen als het ware reeds de essentie van de definitieve en formele hervorming van het Belgisch liberalisme na de tweede wereldoorlog in zich.

Le parti libéral et la question scolaire. Le rôle du congrès de 1932

PAR
JEFFREY TYSSENS

Résumé

Après sa participation à des gouvernements d'union nationale et après l'introduction du suffrage universel pure et simple, le parti libéral devint une formation politique réduite mais qui, malgré son succès électoral limité, siéga quasi sans interruption au gouvernement. Le participationisme de principe et l'identification avec l'intérêt national furent interprétés par la majorité doctrinaire dans le parti dans un sens globalement antisocialiste. Les doctrinaires voulaient garder le parti libéral, en tant que "parti de l'ordre," dans des

coalitions conservatrices durables avec les catholiques: cela les prédisposa à faire des concessions majeures à ce partenaire privilégié en matière de politique scolaire, surtout pour les subsides à l'enseignement confessionnel. Déjà pendant "l'union sacrée," ces concessions au réseau catholique furent contestées par l'aile gauche minoritaire du parti libéral. Ces conflits internes s'amplifièrent quand les libéraux obtinrent eux-mêmes le Département des Arts et Sciences. Les libéraux bruxellois surtout, soutenus par la Ligue de l'Enseignement, contestèrent la gestion, mais furent incapables d'obtenir plus qu'une radicalisation toute formelle du point de vue du parti. La constitution des collèges échevinaux après les élections communales de 1926, liée très souvent à de nouvelles concessions au profit de l'enseignement libre, provoqua des confrontations aigus au sein du parti, souvent entre la direction et la base. Les élites du parti, enclines au compromis, purent de plus en plus difficilement maîtriser les protestations d'une partie de la base militante. La radicalisation atteignit son paroxysme après le congrès du P.O.B. en 1931 et le rejet de la proposition de loi contestée Fischer-Mundeleer. La confrontation entre radicaux et doctrinaires devint inévitable au congrès libéral de 1932. Ce congrès ne vit pourtant que le vote d'un texte très modéré, surtout après les interventions habiles du président du parti, Albert Devèze. La direction modérée du parti tint solidement les rêves et mit en échec l'aile radicale. Cela apparut encore après les élections de 1932, très marquées par des conflits confessionels exacerbés, quand les chefs libéraux réussirent, malgré le mécontentement de la base, à former une nouvelle coalition catholique-libérale. Quelques concessions formelles aux libéraux permirent d'arriver à un nouveau compromis scolaire, qui fut la base de la continuation d'une politique de pacification, à travers les subventions au réseau libre.

The liberal party and the "School Funding Controversy" The role of the 1932 congress

BY
JEFFREY TYSSENS

Summary

After the participation to governments of national union, and the introduction of a general single vote system, the liberal party became a small political formation which, despite its rather limited number of electoral supporters, almost permanently had a seat in government. The principal participationism and the identification with national interest was filled in an antisocialist way by the doctrinal majority in the party. The 'doctrinals' wanted a liberal party, as a 'parti de l'ordre,' in a lasting conservative coalition with the concerning school policies to this privileged catholic partner, especially concerning the subsidization of confessional education.

Already during the 'union sacrée' (sacred union) the concessions to the catholic wing were contested by the left-wing minority of the liberal party.

These internal conflicts escalated when the liberals themselves controlled the Ministry of Arts and Sciences. Especially the Brussels liberals, supported by the Ligue de l'Enseignement, challenged the policy, but they could reach little more than a formal strengthening of party policy. The establishment of the benches of aldermen after the communal elections of 1926, almost always around new allowances in favour of catholic schools, gave lead to sharp conflicts within the party, which often proved to be conflicts between the basis and the top. The party elite, always willing to compromise, had more and more difficulties controlling the protests of part of the militant supporters.

The radicalisation reached a peak after the BWP congress of 1931 and the rejection of the much discussed bill of Fischer-Mundeleer. The confrontation between radicals and doctrinals was to take place during the liberal congress of 1932. However, at that congress, only a very moderate bill was voted, mainly due to the clever interventions of party chairman Albert Devèze. The moderate-minded party

elite held a strong grip on the development, and inflicted a heavy defeat upon the radical wing. This became clear again when, after the elections of 1932, which were heavily marked by severe confrontations of a philosophical nature, the liberal leaders succeeded in forming a new catholic-liberal government. With a few formal allowances to the liberals, a new school compromise was reached, and based on this the policy of pacification through subsidization of catholic education could be continued.